

Mogućnosti i izazovi u kretanju iz perspektive korisnika pasa vodiča

Viljušić, Ana-Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:246073>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Mogućnosti i izazovi u kretanju iz perspektive korisnika pasa vodiča

Ana-Marija Viljušić

Zagreb, lipanj 2024.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Mogućnosti i izazovi u kretanju iz perspektive korisnika pasa vodiča

Ana-Marija Viljušić

prof.dr.sc. Tina Runjić

dr.sc. Dominik Sikirić, pred.

Zagreb, lipanj 2024.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad *Mogućnosti i izazovi u kretanju iz perspektive korisnika pasa vodiča* i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ana-Marija Viljušić

Zagreb, lipanj 2024.

Zahvale

Veliko hvala mom komentoru Dominiku Sikiriću na „nagovaranju“ da se ipak odlučim na istraživački rad, pokazivanju ljepote kvalitativnog istraživanja i svojoj podršci tijekom pisanja diplomskog rada. Hvala na svim zanimljivim spoznajama, pitanjima za razmišljanje i akademskim kontraverzama tijekom studiranja. I hvala što me (uz Vlatku Anić) potaknuo da ipak razmislim o upisivanju modula Rehabilitacija osoba oštećena vida.

Hvala mojoj obitelji na svojoj podršci pruženoj tijekom cijelog školovanja. Posebno hvala mojoj mami koja je sa mnom diskutirala o svim dijelovima i teorijama povezanim s diplomskim, ali i do zadnjeg ispita na fakultetu slušala sve moje drame vezano za iste. Također, posebno hvala i mom tati što me nije katapultirao u Abu-Dhabi, Mars ili neko drugo udaljeno mjesto kada bi čuo da dramim oko ispita koji je na kraju prošao odlično.

Hvala mojim ERFantastičnima. Da sam birala ne bih mogla izabrati bolje ljude s kojima bi provela ove godine studiranja. Hvala Antoniji i Lei V. što su me pozvale da s njima učim za ispit kod prof. Oreb. Nismo se baš proslavile rezultatima, ali dobile smo nešto važnije od petice u indeks. Hvala Mariji što mi je pravila društvo na modulu na diplomskom studiju i bila moj stalni partner u svim grupnim zadacima. Hvala Lei P. na svim originalnim zdravicama kojima smo proslavili sve bitne i manje bitne trenutke i uspjehe. Hvala Kolegi na unikatnim forama kojim je obogaćivao i najtmurnije dane te dijeljenju i uspoređivanju iskustva odrastanja s dva veterinara kao roditelja.

Hvala mojem N. na neumornom slušanju o mojim predavanjima, ispitima i diplomskom, čak i ako sam nekad pričala previše stručno i opširno. Hvala na razumijevanju svih mojih kontradiktornosti i vjerovanju u mene i moje sposobnosti, pogotovo kada bih sumnjala u njih (čitaj: uvijek).

SAŽETAK

Mogućnosti i izazovi u kretanju iz perspektive korisnika pasa vodiča

Studentica: Ana-Marija Viljušić

Mentorica: prof. dr. sc. Tina Runjić

Komentor: dr.sc. Dominik Sikirić, pred.

Edukacijska rehabilitacija/Modul: Rehabilitacija osoba oštećena vida

Sažetak rada:

Pas vodič jedno je od pomagala koje osobe oštećena vida mogu koristiti u kretanju. Cilj ovog rada bio je ispitati mogućnosti i prepreke s kojima se susreću osobe oštećena vida u kretanju sa psom vodičem. U istraživanju je sudjelovalo 6 osoba oštećena vida koje se trenutno kreću uz pomoć psa vodiča. Istraživanje se provodilo tijekom ožujka i travnja 2024. godine. Dobiveni rezultati podijeljeni su u teme: Razlozi odabira psa vodiča kao način kretanja, Pristupačnost okoline, Korisnik, Pas vodič, Suživot psa vodiča i korisnika psa vodiča, Preporuke za olakšanje izazova s kojima se susreću korisnici pasa vodiča. Unutar tema Pristupačnost okoline, Korisnik, Pas vodič i Suživot psa vodiča i korisnika psa vodiča pronađene su mogućnosti i izazovi s kojima se susreću osobe oštećena vida koje se kreću uz pomoć psa vodiča. Sudionici su istaknuli dobrobiti koje im je omogućio pas vodič: samostalnost, brže i ugodnije kretanje, osjećaj sigurnosti, povećanje socijalnih interakcija, samopouzdanje... Izazovi s kojim se suočavaju korisnici pasa vodiča odnose se na pristupačnost okoline, ometanje psa tijekom rada, neprimjerena ponašanja koja psi vodiči pokazuju tijekom rada te prilagođavanje na život sa psom vodičem.

Ključne riječi: pas vodič, korisnik psa vodiča, mogućnosti, izazovi

SUMMARY

Opportunities and Challenges in Mobility from the Perspective of Guide Dog Users

Student: Ana-Marija Viljušić

Mentor: Tina Runjić, PhD

Co-Mentor: Dominik Sikirić, PhD, lecturer

Graduate Study of Educational Rehabilitation - Rehabilitation of Persons with Visual Impairments

Summary:

A guide dog is one of the mobility aids for visually impaired. The aim of this study was to examine opportunities and challenges that the visually impaired face while using a guide dog. Participants in this research were six visually impaired individuals who are currently using guide dogs. The research was conducted during March and April 2024. The results are divided into six themes: Reasons for choosing a guide dog, Environmental accessibility, User, Guide dog, Coexistence of the guide dog and the user, Recommendations to ease the challenges of guide dog users. Within the themes Environmental accessibility, User, Guide dog and Coexistence of the guide dog and the user, opportunities and challenges encountered by guide dog users were identified. Participants highlighted benefits provided by guide dogs: independence, faster and more pleasant travel, sense of security, increased social interactions, confidence, etc. Challenges faced by guide dog users pertain to environmental accessibility, distraction of dog during work, inappropriate behavior of guide dogs while working and adapting to life with guide dog.

Key words: guide dog, guide dog user, opportunities, challenges

Sadržaj

1. Uvod.....	1
1.1. Povijest korištenja pasa vodiča.....	1
1.2. Trening pasa vodiča.....	2
1.3. Proces uparivanja	3
1.4. Dobrobiti korištenja pasa vodiča u kretanju.....	4
1.5. Izazovi korištenja pasa vodiča u kretanju.....	6
2. Metodologija	9
2.1. Cilj istraživanja i problemska pitanja	9
2.2. Uzorak ispitanika.....	9
2.3. Metode istraživanja	10
3. Rezultati istraživanja	12
4. Diskusija.....	34
5. Zaključak.....	42
6. Literatura	44
7. Prilozi	48
7.1. Informirana suglasnost	48
7.2. Vodič za intervju	49

1. Uvod

1.1. Povijest korištenja pasa vodiča

Iako se sustavno školovanje pasa vodiča kakvo danas poznajemo počelo razvijati tek u 20. stoljeću, nakon 1. svjetskog rata, korištenje pasa za vođenje slijepih osoba tijekom povijesti prikazano je različitim slikama i opisano u tekstovima. Prvi takav prikaz datira iz 79. godine po Kristu. Nakon erupcije Vezuva, u ostacima zidova kuća pronađen je prikaz slijepice osobe sa štapom koju vodi mali pas. Na prikazu iz sredine 13. stoljeća s područja Kine, slijepi čovjek se kreće sa psom, na način koji ukazuje na to da je pas obučen. Čovjek povodac psa drži u lijevoj ruci, a štap drži u desnoj ruci (Coon, 1959).

Na području Europe, prvi pisani zapisi o upotrebi pasa koji vode slijepice također su iz 13. stoljeća, a u kasnijim stoljećima broj pisanih i slikovnih zapisa se povećava. U pisanim zapisima opisane su neke tehnike koje su se koristile za obuku pasa (Coon, 1959). Jedan od takvih pisanih zapisa je i „Textbook For Teaching The Blind“ koji je 1819. napisao Johann Wilhelm Klein, bečki svećenik i direktor Instituta za slijepice, u kojem ističe da bi pse vodiče trebali podučavati videći instruktori. On je ukratko opisao tehniku kako bi obuka pasa vodiča mogla izgledati te je predložio korištenje ovčara i pudli (Fishman, 2003).

Tijekom 1. svjetskog rata, Nijemci su trenirali mnoge pse za prenošenje poruka i druge različite zadatke, stoga nakon završetka rata nije bilo teško pronaći osobe koje bi provodile obuku pasa vodiča (Coon, 1959). Početak sustavnog školovanja pasa vodiča bio je povezan s rehabilitacijom oslijepjelih veterana rata. U rehabilitaciji su se koristili njemački ovčari zbog njihove izvanredne inteligencije i vjernosti (Eustis, 1927). Najprije su se osnovale škole za obuku u Oldenburgu i Württemberg koje su bile povezane s rehabilitacijom oslijepjelih veterana, a prve škole za obuku pasa vodiča namijenjene za oslijepjele civile osnovane su u Potsdamu i Münchenu (Fishman, 2003).

Na području Sjedinjenih Američkih Država, ključni događaj za razvoj škola za obuku pasa vodiča je objavljivanje članka „The Seeing Eye“ autorice Dorothy Harrison Eustis (Fishman, 2003). Eustis (1927) u članku opisuje ustroj škole za obuku pasa vodiča u Postdamu te koja je procedura prilikom školovanja pasa vodiča. Članak je potaknuo veliki broj slijepih osoba da saznaju kako bi mogli dobiti psa vodiča. Prva škola za obuku pasa vodiča u Sjedinjenim Američkim Državama otvorena je 1929. kada je The Seeing Eye izdao certifikat o osnivanju. U početku su kao psi vodiči korišteni njemački ovčari. Danas se kao psi vodiči koriste i psi

nekih drugih pasmina: labrador retrieveri, zlatni retrieveri i križanci labradora i zlatnih retrievera (Fishman, 2003).

1.2. Trening pasa vodiča

Pristup koji se koristi u treningu pasa vodiča, kao i samo razumijevanje kako psi uče, razvija se tijekom godina što rezultira ažuriranjem tehnika kojim se psi uče nova ponašanja. Psi na putu do toga da postanu psi vodiči prolaze tri glavne faze (Training Our Dogs | How to Train a Guide Dog | Guide Dogs UK, bez dat.):

1. Rano učenje – razvijanje osnova

Prva faza traje od trenutka kada se psi oštene do 8.tjednog života. Štenci su tijekom ove faze uz majku te se prilagođavaju različitim ljudima, zvukovima, teksturama i kućnim okruženjima, uključujući vanjski i unutarnji prostor.

2. Odrastanje – oblikovanje vještina

Kada štenci napune 8 tjedana prelaze kod volontera koji će ih odgajati do otprilike 14. mjeseca njihova života. Tijekom ove faze, pažljivo se upoznaju sa svijetom oko njih, iskušavajući različite prizore, mirise, zvukove i različite situacije koje će im pomoći da postanu samopouzdana mlada psi. Uče vitalne praktične vještine, savladavaju važne znakove i, najvažnije, grade pozitivne odnose s ljudima u njihovom životu. Sazrijevanjem proširuju svoje horizonte na široki spektar okolina i situaciju, gradeći pozitivne asocijacije, učeći kako biti smireni te osiguravajući čvrstu osnovu za svoj daljnji put.

3. Formalan trening – transformacija u pse vodiče

Oko 14.mjeseca života psi započinju formalan trening (Training Our Dogs | How to Train a Guide Dog | Guide Dogs UK, bez dat.). Ovaj period formalnog školovanja traje 8 mjeseci (Centar za rehabilitaciju Silver » Pas pomagač, bez dat.). Tijekom ovog razdoblja uče različita ponašanja, uključujući učenje vještina i odgovora na verbalne, vizualne i okolinske znakove koji se poučavaju pomoću treninga s markerom. Osim što uče znakove kao što su riječi i geste, uče da su znakovi i određene karakteristike okoline, npr. spust ili približavajuće vozilo, znak psu da stane (Training Our Dogs | How to Train a Guide Dog | Guide Dogs UK, bez dat.). Pse vodiče se uči da koriste vlastito prosuđivanje da budu „inteligentno neposlušni“ u slučaju neprikladne naredbe ili naredbe koja bi mogla ugroziti sigurnost osobe (Franck i sur., 2010). Primjerice, odbiti znak za naprijed ukoliko se približava vozilo (Training Our Dogs | How to Train a Guide Dog | Guide Dogs UK, bez dat.). Osim navedenoga, da bi pas mogao postati pas

vodič, potrebno je da bude samostalan u pronalaženju najsigurnijih rješenja u različitim situacijama kojima se on i osoba oštećena vida nađu, a da pritom poveća sigurnost, samostalnost i brzinu kretanja osobe oštećena vida. Pri kraju treninga, instruktor preko očiju nosi povež kako bi izbjegao vizualnu komunikaciju sa psom i simulirao kretanje osobe oštećena vida (Centar za rehabilitaciju Silver » Pas pomagač, bez dat.).

1.3. Proces uparivanja

Proces uparivanja odnosi se na proces pronalaska najprikladnijeg dostupnog psa za pojedinca (Lloyd, 2004). Ne postoje važeći kriteriji za uparivanje ljudi i pasa, stoga je jedina mogućnost uparivanje na temelju pokušaja i pogreške. Pogreške bi se mogle smanjiti postavljanjem sustava koji pruža podatke o karakteristikama pojedinca, psa te rezultatima njihove suradnje (Knol i sur., 1988).

Lloyd (2004) navodi razmatranja koja je potrebno uzeti u obzir prilikom uparivanja pojedinca sa psom vodičem:

- 1) osobnost
- 2) preferencije
- 3) potrebe psa
- 4) očekivanja
- 5) okolina u kojoj će pas raditi/živjeti
- 6) sposobnost kontrole psa
- 7) zdravstveni status/dob/sekundarne teškoće
- 8) vizualni status
- 9) orijentacija i kretanje
- 10) mobilnost
- 11) omjer visine/težine osobe i psa
- 12) motivacija.

U ponašajnom smislu, odnos između korisnika psa vodiča i njihovih pasa vjerojatno će izazvati sukobe. Osobe su vođene od strane psa, ali unatoč tome moraju biti vođa tima. Za razliku od toga, pas je na poziciji vođe, ali mora biti submisivan prema svojem vlasniku. Korisnik psa vodiča i pas će uspješno funkcionirati samo ako se uspješno suptilno održi opisana ravnoteža ponašanja (Knol i sur., 1988).

Lloyd i sur. (2016) su istraživali odnos između korisnika psa vodiča i psa vodiča iz perspektive korisnika, kako bi identificirali karakteristike korisnika i psa koji utječu na uspjeh odnosno

neuspjeh uparivanja. U istraživanju su istaknute dobre i loše karakteristike pasa kao i razlozi zašto uparivanje korisnika i psa nije bilo uspješno te zašto su neki od pasa vraćeni ustanovi. Kao dobre karakteristike pasa, istaknute su socijalno ponašanje, koje uključuje osobnost psa i dobro ponašanje u kućnom i ostalim socijalnim okruženjima, zatim stopa rada, odnosno sposobnost/kapacitet za rad, te specifični zadaci vođenja. Ove tri karakteristike su smatrane i najvažnijima. Loše ponašanje ispitanici su najčešće prijavljivali vezano za specifične zadatke vođenja, odvlačenje pažnje tijekom rada i stopu rada (Lloyd i sur., 2016).

Neki od najčešćih razloga za povratak pasa ustanovi su bili sljedeći: loše zdravstveno stanje psa, loše socijalno ponašanje, ograničena stopa rada (sposobnost/kapacitet za rad), problemi sa specifičnim zadacima vođenja (uključujući brzinu) i loše vještine suočavanja. U istraživanju je također pronađeno kako je 20 od 118 pasa koji su bili u uzorku vraćeno, a kod njih 15 proces ponovnog uparivanja je bio uspješan (Lloyd i sur., 2016) Na temelju toga može se zaključiti kako uspješan odnos između korisnika psa vodiča i psa ovisi o njihovoj međusobnoj interakciji, a ne isključivo o jednoj strani odnosa (Bender i sur., 2023).

Posljedice neuspješnog uparivanja mogu rezultirati smanjenom mobilnosti i kvalitetom života pojedinca te su skupi za ustanove koje se bave obukom psa i u smislu resursa, ali i vremena (Lloyd i sur., 2016).

1.4. Dobrobiti korištenja pasa vodiča u kretanju

Postoji veliki broj dobrobiti koje su korisnici pasa vodiča isticali u istraživanjima različitih autora. Kada se osoba oštećena vida odluči za korištenje psa vodiča za kretanje, pas postaje preferiran odabir prilikom kretanja u odnosu na bijeli štap. Pokazalo se da psi vodiči nisu percipirani kao uređaj s ograničenim opsegom, već kao partner koji omogućuje osobama oštećena vida pronaći brže i sigurnije načine za rješavanje problema (Steffens i Bergler, 1998).

Poboljšanje kretanja jedna je od dobrobiti korištenja psa vodiča, što je vidljivo i u istraživanju Deverell i sur. (2019) gdje ispitanike dijele u dvije skupine:

- (1) ispitanici koji su se samostalno kretali s bijelim štapom prije dobivanja psa vodiča, ali se njihovo kretanje poboljšalo sa psom vodičem
- (2) ispitanici koji su se rijetko samostalno kretali prije nego su dobili psa vodiča.

Njihova podjela nam ukazuje na to da je i kod osoba koje su se samostalno kretale sa bijelim štapom i kod osoba koje su se rijetko kretale samostalno došlo do poboljšanja u kretanju nakon dobivanja psa vodiča. U jednom je istraživanju 81 % korisnika pasa vodiča je navelo kako

smatra da se njihova mobilnost poboljšala korištenjem psa vodiča. Uz to, kretanje sa psom vodičem smatra se opuštenijim jer uključuje izbjegavanje prepreka, dok kretanje s bijelim štapom uključuje otkrivanje prepreka (Whitmarsh, 2005). U istraživanju Lloyda i sur. (2008) 64 % ispitanika istaknulo je da osjećaju manje stresa prilikom kretanja sa psom vodičem. Također, pronađeno je da konstantno pridavanje pažnje nevizualnim podražajima može biti iscrpljujuće te su se dva ispitanika osvrnula kako im je korištenje psa vodiča omogućilo smanjenje mentalnog napora (Rusalem, 1972 prema Wiggett-Barnard i Steel, 2008).

Steffens i Bergler (1998) navode kako pas vodič pruža prednosti na nepoznatim rutama i u nepoznatim okolinama, kao i veću brzinu tijekom kretanja. Slične nalaze pronašli su Lloyd i sur. (2008), u čijem istraživanju ispitanici je 32 % ispitanika navelo kako nisu imali ograničenja u putovanju, a 6 % je istaknulo kako im je lakše naučiti nove rute, odnosno okoline. U istom istraživanju, 8 % ispitanika kao još jednu od dobrobiti kretanja sa psom vodičem izdvojilo je olakšano kretanje po noći.

Kretanje sa psom vodičem je sigurnije, brže i dinamičnije u odnosu na druga pomagala za kretanje (Wiggett-Barnard i Steel, 2008). Clark-Carter i sur. su u svojem istraživanju radili analizu tri eksperimenta: prvi je uspoređivao apsolutne brzine korisnika pasa vodiča kroz tri prolaza rute; drugi je uspoređivao apsolutne brzine korisnika pasa vodiča i korisnika koji su koristili bijeli štap; treći je uspoređivao iste grupe kao drugi, ali su se koristili podaci o njihovom postotku preferirane brzine kretanja. Pronašli su kako su korisnici pasa vodiča hodali značajno brže kad su se kretali sa psom vodičem nego kad su se kretali s bijelim štapom. Također, njihov preferirana brzina hoda bila je značajno brža od one koju su imali kad su koristili bijeli štap. Ovo se može objasniti time da su se, kao posljedica korištenja psa vodič, vještine kretanja sa štapom tih korisnika pogoršale. U analizi trećeg eksperimenta, kad se u obzir uzeo postotak preferirane brzine kretanja, pokazalo se kako je brzina kretanja korisnika bijelog štap bila statistički značajno sporija u odnosu na korisnike pasa vodiča (Clark-Carter i sur., 1986).

Nadalje, istraživanjima su pronađene i sljedeće dobrobiti: povećanje samostalnosti (Miner, 2001; Whitmarsh, 2005; Lloyd i sur., 2008; Wiggett-Barnard i Steel, 2008; Deverell i sur., 2019; McIver i sur., 2020; Lovrić, 2022), povećana kvaliteta života (Steffens i Bergler 1998; McIver i sur., 2020), povećano samopouzdanje tijekom kretanja (Sanders, 2000; Miner, 2001; Whitmarsh, 2005; Lloyd i sur., 2008; Wiggett-Barnard i Steel, 2008), osjećaj sigurnosti (Whitmarsh, 2005; Lloyd i sur., 2008; Lovrić, 2022).

Pas vodič je na mnoge korisnike pasa vodiča imao povoljan utjecaj na fizičko i mentalno zdravlje te je imao terapijsku funkciju tijekom bolesti, koja je posebno važna zbog fluktuacija i kroničnih zdravstvenih problema. Kada govorimo o utjecaju na fizičko zdravlje, hodanje je pomoglo korisnicima da ostanu u formi, boriti se s pretilošću te da se pokrenu nakon bolesti. Pas vodič je imao jednako važan utjecaj i na mentalno zdravlje korisnika. Pojedini korisnici su istaknuli kako im je pas pomogao da se pokrenu kada su se osjećali onesposobljenim zbog anksioznosti, dok su korisnici koji su osjećali depresiju i očaj naveli kako im je pas bio razlog za ustajanje svaki dan (Deverell i sur., 2019). U istraživanju Lovrić (2022), čiji su sudionici bili treneri pasa vodiča, jedan od sudionika također naglašava važnost te nove uloge koju korisnik pasa vodiča dobiva nakon što se počne kretati sa psom vodičem.

Različiti autori naglašavaju da pas pruža korisnicima društvo (Refson i sur., 1999; Sanders, 2000; Whitmarsh, 2005; Lloyd i sur., 2008; Wiggett-Barnard i Steel, 2008). Osim što pružaju društvo, kada se korisnici kreću, ali i kada se ne kreću (Lloyd i sur., 2008), oni mogu biti izvor recipročne privrženosti te korisnici mogu percipirati neke međusobno zajedničke osobine (Wiggett-Barnard i Steel, 2008).

Još jedna od dobrobiti koja je primijećena i izdvojena u istraživanjima je doprinos psa vodiča socijalnom aspektu korisnikova života (Steffens i Bergler, 1998; Miner, 2001; Whitmarsh, 2005; Lloyd i sur., 2008; Wiggett-Barnard i Steel, 2008; Deverell i sur., 2019;). Neki korisnici istaknuli su kako su osobe više prijateljski raspoložene i nude više pomoći kada se kreću sa psom vodičem (Whitmarsh, 2005). U nekoliko istraživanja se za pse vodiče koriste se termini ledolomci (Miner, 2001; Deverell i sur., 2019) i socijalni magneti (Wiggett-Barnard i Steel, 2008). Pas pruža fokus za razgovor s prolaznicima što korisnicima daje samopouzdanje i osjećaj dostojanstva. Također, mnogi korisnici su uspostavljali kontakte na poslu i u svojim volonterskim ulogama, prihvaćali javne nastupe i rad u odborima, sudjelovali u klubovima, grupama podrške (Deverell i sur., 2019). Navedena dobrobit prepoznata je i od strane trenera pasa vodiča od kojih neki spominju upoznavanje novih ljudi kao socijalne prednosti pasa vodiča (Lovrić, 2022).

1.5. Izazovi korištenja pasa vodiča u kretanju

Iako se u većini istraživanja ističe pozitivan utjecaj pasa vodiča na socijalni aspekt života korisnika postoje i neki izazovi, kao što je manjak anonimnosti (Deverell i sur., 2019), odnosno neželjena pažnja od strane ljudi (Whitmarsh, 2005). Interakcije koje korisnici su pasa vodiča iskusili ponekad su viđene kao invazija privatnosti. Također, primijećene su promjene u

odnosima s obitelji i prijateljima. Jedan od ispitanika je naveo da su odjednom, prijatelji koji su bili vidjevši vođači postali ljubomorni na psa (Miner, 2001). Nadalje, u suprotnosti s neželjenom pažnjom ljudi, uočeno je i izbjegavanje korisnika pasa vođača, zbog toga što su se osobe bojale pasa općenito. Navedena kontradikcija je i razlog nastanka termina „socijalni magneti“, jer psi u isto vrijeme privlače i odbijaju ljude (Wiggett-Barnard i Steel, 2008).

Sljedeći izazov koji je bio često izdvojen u istraživanjima odnosio se na brigu o psu (Miner, 2001; Whitmarsh, 2005; Lloyd i sur., 2008; Wiggett-Barnard i Steel, 2008). Kao najčešće odgovornosti povezane sa psom vođačem navode se: češljanje, vježbanje i obavljanje nužde (Miner, 2001). Usto, korisnici pasa vođača imaju dodatne troškove, primjerice kupovanje hrane (Lloyd i sur., 2008; Wiggett-Barnard i Steel, 2008) i troškovi odlaska veterinaru (Whitmarsh, 2005; Lloyd i sur., 2008).

Psi vođači, iako su dobro trenirani, i dalje su živa bića koja su sklona distrakcijama, bilo da se radi o drugim životinjama, ljudima ili nekim drugim objektima. Sve navedeno ima negativan učinak na njihov rad (Wiggett-Barnard i Steel, 2008). Craigon i sur. (2017) su ispitivali koji su aspekti ponašanja psa vođača od ključne važnosti korisnicima pasa vođača. Gotovo svaki korisnik spomenuo je da njihov pas ima interes koji bi se mogao razviti u problematičnu distrakciju, što je ovisilo o poslušnosti, pažljivosti i odnosu s njihovim korisnikom. Osim distrakcija koje su pronašli Wiggett-Barnard i Steel (2008), u ovom istraživanju posebno su istaknuti i hrana, drugi psi i mirisi (Craigon i sur., 2017). Isto tako, u istraživanju Lloyda i sur. (2008) kao nedostatak u korištenju pasa vođača, 22 % ispitanika iskazalo je neprimjereno ponašanje u socijalnim situacijama, kod kuće i na poslu.

Korisnici pasa vođača mogu se suočiti s izazovima prilikom odlaska na određena mjesta, putovanja i godišnje odmoro (Whitmarsh, 2005; Lloyd, 2008; Rickly i sur., 2021). Rickly i sur. (2021) uočili su da je neadekvatna edukacija osoblja jedan od izazova s kojim se susreću korisnici pasa vođača. Nadalje, još neki od izazova su: psi vođači su često preveliki da bi stali u javni prijevoz, nisu poželjni u određenim okolinama (pubovi, koncerti na otvorenom) (Lloyd i sur., 2008) te odbijanje usluga prijevoza, posebno kada se radi o taksijima i unajmljivanju privatnih automobila (Rickly i sur., 2021).

Pas vođač se umirovljuje prema procjeni stručnog tima, a njegov radni vijek u prosjeku traje 7 do 8 godina (Centar za rehabilitaciju Silver » Pas pomagač, bez dat.). Sukladno tome, 14 % ispitanika u istraživanju Lloyda i sur. (2008) kao izazov prepoznalo je i relativno kratku dugovječnost pasa te potreban duži vremenski period za dobivanje novog psa vođača.

Još neki od izazova korištenja psa vodiča u kretanju s kojim se susreću korisnici pasa vodiča su smanjenje kretanja starenjem psa vodiča (Lloyd i sur., 2008), odlazak psa vodiča u mirovinu, suočavanje s bolešću ili s uginućem psa (Nicholson i sur., 1995; Miner, 2001; Whitmarsh, 2005; Lloyd i sur., 2008). Osobe čiji su psi vodiči uginuli imali su povišenu razinu distresa. Nadalje, uočene su značajne promjene u razini distresa i kod osoba čiji su psi vodiči išli u mirovinu. One osobe koje su zadržale psa u mirovini, imale su najmanju razinu distresa. Udomljavanje psa nakon odlaska u mirovinu uvijek je bio uzrok tuge kod korisnika pasa vodiča, ali razina distresa razlikovala se ovisno o okolnostima. Manja razina distresa bila je pronađena kod onih koji su mogli direktno udomiti psa, sami birajući dom za njega i kada im je bilo omogućeno da sa psom ostanu u kontaktu. Viša razina distresa pronađena je kod korisnika čije se pse udomljavalo preko organizacije koja im ih je omogućila i nije bilo mogućnosti za ostanak u kontaktu sa psom (Nicholson i sur., 1995).

2. Metodologija

2.1. Cilj istraživanja i problemska pitanja

Cilj ovog istraživanja je ispitati mogućnosti i prepreke s kojima se susreću osobe oštećena vida u kretanju sa psom vodičem. Iz navedenog cilja proizašla su sljedeća problemska pitanja:

1. Kako je pas vodič osobama oštećena vida olakšao kretanje i obavljanje svakodnevnih obaveza?
2. Na koje izazove osobe oštećena vida nailaze prilikom kretanja sa psom vodičem?
3. Kakav je odnos javnosti prema osobama oštećena vida otkada se kreću uz pomoć psa vodiča?
4. Kakav je doprinos psa vodiča za osobe oštećena vida na području aktivnosti unutar zajednice, sportskih i rekreativnih aktivnosti?

Istraživački problem, koji je nastao na temelju problemskih pitanja, u ovome istraživanju glasi: Koje su mogućnosti i prepreke kretanja uz psa vodiča?

Iz postojećih problemskih pitanja, istraživačkog problema i dosadašnjih nalaza različitih autora u svijetu koji su istraživali kretanje sa psom vodičem konstruirana su istraživačka pitanja:

1. Koji su razlozi odabira kretanja uz pomoć psa vodiča?
2. Kakvi se problemi s pristupačnosti javljaju kod kretanja uz pomoć psa vodiča?
3. Koja iskustva korisnici pasa vodiča imaju prilikom odlaska u javne ustanove, objekte uslužne djelatnosti, prijevozna sredstva?
4. Kakve se razlike primjećuju u uključivanju u aktivnosti zajednice, sportske i rekreativne aktivnosti?
5. Kakve razlike su uočene u odnosu javnosti prema korisnicima, nakon početka korištenja pasa vodiča?
6. Koji je doprinos psa vodiča na svakodnevni život korisnika?

2.2. Uzorak ispitanika

Kao način uzorkovanja u ovom istraživanju korišten je namjerni uzorak. Namjerni uzorak koristi se kod specifičnih istraživačkih ciljeva (Milas, 2009). S obzirom na to da je u ovom istraživanju cilj bio prikupiti iskustva o kretanju osoba oštećena vida sa psom vodičem,

namjerni uzorak pružio je najbolji način da u istraživanje budu uključeni sudionici koji imaju iskustva o navedenoj temi.

Ispitanici su prikupljeni na način da su kontaktirane dvije ustanove koje se bave školovanjem pasa vodiča u Hrvatskoj: Centar za rehabilitaciju Silver i Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet. Obje ustanove su prosljedile kontakte osoba oštećena vida koje su pristale uključiti se u istraživanje, a ispunjavale su sljedeće kriterije: da se trenutno kreću uz pomoć psa vodiča i da žive na području Zagreba ili Zagrebačke županije. U istraživanju je sudjelovalo 6 sudionika, 5 žena i 1 muškarac, u rasponu dobi 36–71 godina. Prije samog intervjua svim ispitanicima pročitana je informirana suglasnost za istraživanje u kojem je opisan cilj istraživanja, koja su prava sudionika te koje su odgovornosti istraživača. Suglasnost je potpisana od strane sudionika i istraživača u dva primjerka, od kojih je jedan ostao sudionicima, a drugi primjerk istraživaču. Sudionici nisu primili nikakve izravne benefite i/ili naknade za sudjelovanje u istraživanju.

2.3. Metode istraživanja

Kao način prikupljanja podataka od sudionika korišten je polustrukturirani intervju. U polustrukturiranom intervjuu ispitivač priprema vodič za intervju prije samog intervjua, ali ga se ne pridržava strogo, u smislu preciznog izraza pitanja ili redoslijeda postavljanja pitanja (Braun i Clarke, 2013). Korištenjem polustrukturiranog intervjua bolje se može iskoristiti potencijal stvaranja znanja kroz dijalog. On omogućuje veću slobodu u slijeđenju perspektiva koje ispitanici smatraju važnima, a ispitivač može imati aktivniju ulogu u stvaranju znanja za razliku od situacija u kojima isključivo postavlja pitanja iz unaprijed osmišljenog intervjua (Denzin i Lincoln, 2018). Vodič za intervju pripremljen je na temelju dosadašnjih istraživanja koja su provedena u svijetu, a istraživala su kretanje osoba oštećena vida sa psom vodičem, odnose korisnika i psa vodiča te ponašanja psa vodiča i što o njima misle korisnici psa vodiča.

Svi sudionici sami su odabirali vrijeme i mjesto gdje će se intervjui odvijati. Dva intervjua održana su u domovima sudionika, dva su održana na radnom mjestu sudionika i dva u kafićima. Trajanje intervjua bilo je od 30 do 55 minuta. Za snimanje intervjua korišten je mobitel. Intervjui su zatim transkribirani, pročitani, ponovno iščitani, analizirani i kodirani. Tijekom kodiranja korištene su sljedeće vrste kodova (Saldana, 2021):

1. Gramatičke metode

- Kodiranje atributa (demografski podaci o sudionicima: dob, dob gubitka vida, spol, mjesto življenja, stabilan ili progresivan gubitak vida, obitelj, radni odnos, informacije o trenutnom i prijašnjim (ukoliko su sudionici imali) psima vodičima)
- Simultano kodiranje (korištenje dva ili više koda na jednom kvalitativnom podatku)

2. Elementarne metode

- Strukturalno kodiranje (primjena konceptualnih fraza ili fraza zasnovanih na sadržaju na dio podataka koji se odnosi na određeno istraživačko pitanje)

3. Afektivne metode

- Kodiranje emocija (koristi se za kodiranje osjećaja kojih su se sudionici prisjetili ili koje su iskusili)

4. Literarne i jezične metode

- Kodiranje metafora (upotreba metafora ili živopisnih usporedbi s povezanim idejama i slikovnim prikazima u narativnim i vizualnim podacima)

Kodovi su zatim podijeljeni u teme koje su formirane pomoću metode tematske analize. Tematska analiza je metoda kojom se identificira, analizira i izvještava o uzorcima, odnosno temama, unutar podataka prateći sljedeće korake (Braun i Clark, 2006):

- 1) Upoznavanje s podacima vlastitog istraživanja
- 2) Generiranje inicijalnih kodova
- 3) Pronalaženje tema
- 4) Pregledavanje tema
- 5) Definiranje i imenovanje tema
- 6) Izrađivanje izvještaja.

3. Rezultati istraživanja

Rezultati istraživanja uključuju tematsku analizu intervjua sudionika, korisnika pasa vodiča. U istraživanje je bilo uključeno šest sudionika koji su izabrani prema unaprijed postavljenim kriterijima koji su istaknuti u poglavlju Metodologija, a uključuju: (1) osobe oštećena vida koje se trenutno kreću uz pomoć psa vodiča i (2) da žive području grada Zagreba i Zagrebačke županije. U tablici 1 prikazani su demografski podaci sudionika prikupljeni tijekom istraživanja: dob, dob gubitka vida, spol, mjesto življenja, dijagnoza, je li gubitak vida bio progresivan ili stabilan, s kime osobe žive, kakav je njihov trenutni radni status te informacije vezane uz psa vodiča (koliko su pasa vodiča dosad imali, koliko godina imaju trenutnog psa vodiča i koliko puta tjedno pas radi).

	Dob	Dob gubitka vida	Spol	Mjesto življenja	Dijagnoza	Stabilan/ progresivan gubitak vida	Živite li sami ili s obitelji?	Jeste li radnom odnosu/ umirovljenik?	Broj pasa vodiča	Duljina rada trenutnog psa vodiča	Koliko puta tjedno pas radi?
SUD01	60	35	Ž	Grad	Retinitis pigmentosa	Progresivan	S obitelji	Umirovljenik	2	Mjesec dana	7
SUD02	58	47	M	Grad	Retinitis pigmentosa	Progresivan	S obitelji	U radnom odnosu	1	6 godina	7
SUD03	71	15	Ž	Predgrađe	Glaukom	Progresivan	Sami	Umirovljenik, u radnom odnosu na 4 sata	5	2,5 godina	2
SUD04	40	18	Ž	Grad	Glaukom	Progresivan	S obitelji	U radnom odnosu	4	4 godine	7
SUD05	48	22	Ž	Ruralno	Glaukom	Progresivan	S obitelji	U radnom odnosu	3	3 godine	7
SUD06	36	13	Ž	Grad	Retinitis pigmentosa	Progresivan	Sami	U radnom odnosu	2	8 godina	7

Tablica br.1

U istraživanju je sudjelovalo pet sudionica (Ž, 83,33 %) i jedan sudionik (M, 16,67 %), u rasponu dobi od 36 godina do 71 godine. Svi sudionici su vid gubili progresivno, a oštećenje vida je nastupilo u rasponu dobi od 13 godina do 47 godina. Četiri (N=4, 66,67 %) sudionika žive na području grada, jedan (N=1, 16,67 %) u predgrađu, a jedan (N=1, 16,67 %) u ruralnom području. Dva sudionika (N=2, 33,33%) istraživanja žive sami, dok ostalih četvero (N=4, 66,67 %) žive s obitelji (supružnicima ili supružnicima i djecom). Četiri sudionika (N=4, 66,67 %) su u stalnom radnom odnosu, jedan sudionik (N=1, 16,67 %) radi na 4 sata te je u mirovini, a jedan (N=1, 16,67 %) je umirovljen. Samo je jedan od sudionika (N=1, 16,67 %) imao jednog psa vodiča, ostali (N=5, 83,33 %) su imali više pasa vodiča. Kod svih sudionika pas radi svakodnevno, osim kod sudionika 03 zbog dodatnih zdravstvenih problema i veće životne dobi sudionika.

Rezultati dobiveni tijekom intervjua sa sudionicima kodirani su i podijeljeni u teme, podteme i kodove te su prikazani tablično u tablici 2. Nakon tablice opisane su navedene teme, podteme i kodovi te su potkrijepljeni citatima sudionika.

TEMA/KATEGORIJA	PODTEMA/POTKATEGORIJA	PRIMARNI KODOVI
Razlozi odabira psa vodiča kao način kretanja	Razlozi povezani s kretanjem	Lakše kretanje
		Ljepše kretanje
		Brže kretanje
		Sigurnije kretanje
	Iskustva drugih korisnika	Preporuke
		Primjer iz stvarnog života
		Ljubav prema životinjama
		Neprihvatanje oštećenja vida i sram zbog korištenja bijelog štapa
Pristupačnost okoline		Mjesta na koja korisnici izbjegavaju ići sa psom vodičem
		Putovanje sa psom vodičem
		Izazovi u pristupačnosti sa psom vodičem

TEMA/KATEGORIJA	PODTEMA/POTKATEGORIJA	PRIMARNI KODOVI
		Mogućnosti povezane s pristupačnosti koje pruža kretanje sa psom vodičem
		Promjene tijekom godina
Korisnik	Kretanje	Fizičko kretanje
		Ugodnije kretanje
	Odnosi s drugima	Odnos osoba prema korisnicima pasa vodiča
		Socijalni život
		Uključivanje u aktivnosti zajednice, sportske i rekreativne aktivnosti
	Doprinos i izazovi psa vodiča povezani sa psihološkim stanjima korisnika pasa vodiča	Samostalnost
		Doprinos psihološkom stanju korisnika
		Osjećaji oko odlaska psa vodiča u mirovinu
		Osjećaji povezani s gubitkom psa vodiča
		Osjećaj sigurnosti
		Motivacija
		Odgovornost
	Doprinos psa vodiča na život korisnika psa vodiča	Kvaliteta života
Stav korisnika psa vodiča o doprinosu psa vodiča njihovom životu		
Pas vodič		Ometanje psa vodiča
	Briga o psu vodiču	Njega psa (četkanje, kupanje, hranjenje, šetnja)
		Odlasci kod veterinara

TEMA/KATEGORIJA	PODTEMA/POTKATEGORIJA	PRIMARNI KODOVI	
	Promjena u kretanju kao posljedica starenja psa	Smanjenje kretanja i usporavanje	
		Povećan oprez korisnika prilikom kretanja	
	Neprimjerena ponašanja	Proždrljivost	
		Njuškanje	
		Skakanje	
		Štićenje vlasnika	
		Bez neprimjerenih ponašanja	
	Suživot psa vodiča i korisnika psa vodiča		Odnos psa vodiča i korisnika psa vodiča
			Prilagodba na suživot sa psom vodičem
Preporuke za olakšanje izazova s kojima se susreću korisnici psa vodiča		Preporuke za olakšanje izazova s kojima se susreću korisnici psa vodiča	

Tablica br.2

Tablica 2 sumira glavne teme koje su korisnici pasa vodiča istaknuli kao mogućnosti i izazove koje im kretanje sa psom vodičem donosi, a uključuju: **Razlozi odabira psa vodiča kao način kretanja, Pristupačnost okoline, Korisnik, Pas vodič, Odnos psa vodiča i korisnika psa vodiča.** Kao posebna tema izdvojene su i **Preporuke za olakšanje izazova s kojima se susreću korisnici psa vodiča** koje je nekoliko sudionika navelo.

Prva tema **Razlozi odabira psa vodiča kao način kretanja** sumira glavne razloge zbog kojih su se sudionici odlučili za kretanje sa psom vodičem i uključuje pod teme **Razlozi povezani s kretanjem, Iskustva drugih korisnika** i kodove Ljubav prema životinjama i Neprihvatanje oštećenja vida i sram zbog korištenja bijelog štapa. U nastavku su izdvojeni neki odgovori sudionika:

Razlozi povezani s kretanjem:

SUD03: *Zato što sam smatrala da ću biti naprosto brža u kretanju i to je onaj prvi poriv uz to što su moji sinovi inzistirali da imaju psa u kući pa sam ja htjela pomiriti jedno i drugo*

SUD05: *Jer je sigurnije i ljepše. Znači volim životinje, ljepše mi je hodati sa psom nego sa štapom, pas je živo biće koje je u tom trenutku uz mene, postane član obitelji, a to što sam rekla, sigurnost i veselje zato jer pas nakon što radi ima igru, znači nije to samo na par sati nego je, na 24 sata.*

Iskustva drugih korisnika:

SUD01: *Pa zato jer sam čula priče da je to zgodno, al bila mi je totalna nepoznanica. U biti sam krenula u avanturu. U sasvim nepoznato i ovaj i nisam pogriješila. Ali rekli su da je puno lakše se kretati sa psom nego sa štapom.*

SUD04: *Imala sam primjer iz svoje bliže okoline, jedna moja kolegica koja je išla sa mnom u srednju školu, imala je psa vodiča i meni se jako sviđjelo taj način kretanja i koliko se njoj digla razina kvalitete života.*

Ljubav prema životinjama:

SUD02: *Inače volim životinje, a s druge strane sam pokušao i to ide. I stvarno ide.*

SUD04: *S 15. godina sam prošla edukaciju orijentacije i kretanja s bijelim štapom i, a kako sam oduvijek voljela životinje, pse prvenstveno, kad sam napunila 18. godina želja mi je bila pas vodič i kao pomagalo i kao kućni ljubimac i kao član obitelji, kao sve. I negdje sa 21. godinom sam dobila prvog psa vodiča.*

SUD06: *...a drugo zato što volim životinje, odnosno zato što obožavam pse.*

Neprihvatanje oštećenja vida i sram zbog korištenja bijelog štapa:

SUD06: *Aha, pa prvenstveno zato što nisam prihvatila gubitak vida i bilo me sram bijelog štapa i to je onako prvo...*

Iduća tema koju je važno spomenuti odnosi se na **Pristupačnost okoline**, a odgovori sudionika sumirani su pomoću sljedećih kodova: Izazovi u pristupačnosti sa psom vodičem, Mogućnosti povezane s pristupačnosti koje pruža kretanje sa psom vodičem, Promjene u pristupačnosti tijekom godina, Mjesta na koja korisnici odbijaju ići sa psom vodičem, Putovanje sa psom vodičem. Za početak važno je naglasiti da sudionici koji se sa psom vodičem kreću zadnjih

petnaestak ili dvadesetak godina primjećuju značajne promjene u pristupačnosti okoline kada su dobili prvog psa vodiča i danas:

SUD04: *Da, ovako znači, toga je (nap.a. problema s pristupačnosti), ja sam u udruzi 20 godina, od toga 15 godina radim. Prije je toga bilo puno puno više. Znači prije 20 godina imala sam puno više problema nego što ih imam danas.*

Izazove prilikom korištenja određenih usluga ili odlaska sa psom vodičem na neka mjesta iskusili su svi sudionici na različitim mjestima: slastičarne, restorani, trgovine, taksiji i putnički prijevoz. Većina situacija koje su sudionici ispričali, ipak su se dogodile prije više godina i danas nisu toliko česte, ali se i dalje ponekad događaju. Sudionici su se naučili kako reagirati u navedenim situacijama, a važno je naglasiti i ulogu koju u ovakvim situacijama ima Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet:

SUD03: *Mi kao udruga prijavljujemo prvo primjerice nekom trgovačkom lancu, vlasniku banke, upravi banke, ovaj, da se dogodio takav i takav incident u njihovom poslovnom prostoru i da i pozivamo se na članak zakona koji bi oni trebali poštivati. Najčešće se događa da uprave reagiraju pozitivno i da se ispričaju kako tom korisniku, tako i nama kao udruzi koja podnosimo takve zahtjeve. I u principu tu ne bude najčešće više problema, negdje drugdje se pojavi sličan problem, ali uspijevamo uglavnom izbalansirati sve te potrebe naših korisnika i u odnosu na neželjene situacije koje se događaju u raznim javnim prostorima ili sredstvima javnog prijevoza.*

Međutim, pas je sudionicima donio i neke mogućnosti povezane s pristupačnosti. U sljedećim navodima sudionika izdvojene su neke od njih:

SUD02: *O, to je jako lakše, puno je brži pronalazak ulaza osobito koji često koristim i tako. Koristim isto navigaciju u uhu, recimo imam ove preko kosti, ove, te slušalice koje idu preko kosti, znači sve čujem, ali onda uključim navigaciju ako recimo broj 18 i kad meni kaže "cilj je tu", "Pago s desne strane vrata traži, traži vrata", ja njemu izdajem i to je to ide puno brže, da.*

SUD04: *Ono što negdje olakšava slijepoj osobi sa psom vodičem kretanjem je to što slijepa osoba daje psu signal, naredbu, kako god sad to zvali, znači da pas traži ulaz, da traži vrata, a slijepa osoba koja se kreće sa bijelim štapom ona sama mora pronaći ta vrata sa bijelim štapom. Tako da je, što se tiče pristupačnosti, ja mislim da je slijepim osobama ipak nekako što se tiče pristup, nekakve građevinske ili pristupačnosti, mislim da je to slijepim osobama najmanji problem. Nije problem hodati po stepenicama, jedino gdje se negdje pokazuje problem kao*

takav je prenisko spuštenu rinzoli jer sa psom, čak i sa psom vodičem to nije problem, ali je problem sa bijelim štapom. Znači kada slijepa osoba sa bijelim štapom ne može detektirati gdje prestaje pločnik i počinje kolnik, dok pas automatski, bez obzira da li je u istoj razini i kolnik i pločnik, pas će uvijek sjest na početak zebre. Tako da, što se tiče pristupačnosti, mislim da je isto tako puno lakše osobama koje se kreću sa psom vodičem.

Iako u gore navedenim izjavama sudionici objašnjavaju kako im je lakše pronaći ulaz sa psom vodiče, jedna sudionica u tim situacijama ipak prednost daje bijelom štapu:

SUD06: Pa znaš šta ću ti reć, pogotovo ako ne znam, tu moram priznat da je štap u prednosti zato šta pratim uvijek nešto. Brojim, pratim vrata, pratim zid, ne znam jesi ikad, prošla na faksu tu orijentaciju ili nešto, kužiš uvijek nešto pratim i uvijek nešto brojim. A kad idem sa psom odnosno sa njom onda ja pored svega toga prolazim i onda traži vrata s desna i onda meni ona nađe prva vrata, a meni trebaju druga, treća, oke ja njoj kažem nakon nekog vremena ako su neka dalja vrata, tako da što se toga tiče, vrlo zanimljivo pitanje, moram priznat da je tu u prednosti štap bolji, ali to ne znači da je meni draži. Mislim pogotovo najgore, tipa znaš ono vrata od zgrada ili vrata u zgradama pa i uglavnom su ista, danas su identična vrata i onda jedna vrata nisu, idemo druga, treća, četvrta i onda kaže ona, ona je već koja hoćeš vrata kužiš, ja isto ne znam koja vrata oću. Onda najčešće pitam ljude koji je to broj ili tako nešto. Ali ona vrata pronade, to nije problem, samo je bit prava.

Kada govorimo o mjestima na koje su korisnici pasa vodiča izbjegavali ići sa psima vodiča pet sudionika navelo je bolnicu. Uz bolnicu, neki sudionici naveli su i koncerte i neka bučna mjesta, shopping centre, crkvu. U izjavi jedne sudionice može se uočiti i koji je neki od razloga zašto na neka mjesta ne ide sa psom vodičem:

SUD01: I u nedjelju smo bili na koncertu, inače kad odemo u negdje u kazalište ili nešto gdje onako, tiše, pas ide uvijek sa mnom, sa mnom, a sad sam mislila, ono, neki jazz koncert je bio, bit će preglasno, bit će prebučno, i možda bolje da je ne vodim i tu sam stvarno, nisam pogriješila. Jer psi ovaj ne vole baš buku. Ajde još buku nekako i podnesu, al vibracije od onih pojačala, buffera, to im smeta, to je i ovoj, ovoj staroj kad smo bili na jednoj svadbi, ovaj, jako se počela trest, smeta je. Imaju i oni svoje granice, baš je, baš je bilo neugodno pa smo je bili stavili u auto i prespavala je noć u autu i sve je bilo okej. Al ovaj, ima, ima stvari, ono kad je jednostavno, zašto maltretirat životinju. Treba i njih malo uvažiti.

Nadalje, putovanje sa psom vodičem također donosi svoje specifičnosti, a ponekad i dodatno planiranje. Većina sudionika kada putuje odabire putovanje osobnim automobilom, neki zbog

visokih stepenica u autobusu koje psu mogu predstavljati probleme prilikom ulaska, pogotovo ako je riječ o starijem psu ili zbog odnosa vozača prema korisnicima. U nastavku se mogu vidjeti primjeri ovih situacija koje su naveli sudionici:

SUD01: ... uglavnom osobnim automobilom, na trajekt i, nisam s Vegom, s autobusom sam putovala s Vegom, to prije nego je noge spigala, prije nego su ti stradali križni ligamenti, ali je zeznuto u autobusu, velike one stepenice, poslije više nisam, nisam ni pokušavala autobusom ić s njom negdje.

SUD04: Da, ali autom. Ne, ne, ne putujem ovim međugradskim prijevozom i tako, jednom sam putovala sa psom. Prije jesam češće putovala, ne znam busom, od grada do grada, jednom sam putovala avionom, ali sada putujem autom jel psi su se, voze autom.

Izgedalo je okej, pas kad sam se vozila avionom vozio se sa mnom u kabini, meni pod nogama, jel, a pas nije bio u stresu, prvi put sam se u životu vozila avionom i onda još ono, moj pas hrče, a ja se ovak držim panično bumo se srušili ili ne budemo, sa sreća da je to bilo od Dubrovnika do Zagreba, ali i to je bilo predugo jer smo uleti u turbulencije i onda onak okej kuliranje, pas hrče, pa valjda da padamo, reagiro bi. Dobro, nema veze, okej. Što se tiče suputnika, svi su bili okej, nisam imala, osim jednom, kad sam putovala autobusom iz Novog Vinodolskog prema Zagrebu, vozač Čazmatransovog busa me nije htio pustit u autobus, al to velim to je bilo prije 17,18 godina. Al je došo zato Autotransport Rijeka i čovjek uopće, ja pitam „dal me možete odvest do Zagreba sa psom“, „naravno, nema problema, uđite smjestite se gdje god hoćete samo da imate i vi i pas mjesta“ i dolazi čovjek i pokazuje mi sliku na mobitelu i ja mu kažem ovaj „oprostite, ja sam vam slijepa“. Čovjek ovak pogleda „pa Vi imate psa vodiča“, znači čovjek je ono mene primio sa kućnim ljubimcem uopće ne misleći ono i ne gledajući da pas ima ormu, da je pas vodič, Isuse, onda mi je on držao predavanje o tom da ja mogu čovjeka tužit iz Čazmatransa, znači on je mene educirao koja su moja prava. Ali inače zaista ne toliko, toliko nekakvih neugodnih situacija zaista nisam imala. Ako nema problema s vozačem, da se i dogodi incidentna situacija od strane putnika, drugih suputnika, to rješava vozač bez problema.

Jedna od sudionica posebno je istaknula važnost planiranja putovanja i odmora:

SUD05: Treba dosta sve razraditi. Znači, ako se iznajmljuje apartman, na primjer iznajmljuje se apartman, ide se na nekoliko dana znači moramo, aha, dal je apartman prilagođen, a i meni na neki način, znači da nije na nekom nepristupačnom terenu, da nema 100 stepenica, da nije nešto grbavo, sve nikakvo, oke ako je to u redu, za psa, da prihvaćaju, bez obzira što pas vodič, dal prihvaćaju psa u svoj apartman, da li, znači to prvo treba sve ispitati, onda kad se ide već

na put, kad je sve riješeno. Ma nema s njima problema, pa par sati oni izdrže da ne moraju uopće van, prije mi stanemo nego što bi oni trebali, to je okej. Znači sa psom se ide svuda, jedino ako je puna plaža, nemam ni ja volje bit, a kamoli sa psom, to me baš ne privlači, a i teško je onda držat sve pod kontrolom jer ima ljudi kojima pas ne odgovara. Postoje sreća i pseće plaže ako smo negdje gdje su pseće plaže blizu, onda se ode na pseću plažu, onda uživa. Tako da može se sve lijepo organizirat, samo nije to samo tako.

Tema Korisnik podijeljena je na pet podtema: **Kretanje, Odnosi s drugima, Doprinos i izazovi psa vodiča povezani sa psihološkim stanjima korisnika pasa vodiča, Doprinos psa vodiča na život korisnika psa vodiča**, a posebno je izdvojen kod Uključivanje u aktivnosti zajednice, sportske i rekreativne aktivnosti. Podtema **Kretanje** obuhvaća fizičko kretanje, ugodnije kretanje i vještine korištenja bijelog štapa. Doprinos pasa vodiča na fizičko kretanje sudionika i na ugodnost kretanja potkrepljuju tvrdnje:

SUD03: Drugo, taj, to fizičko kretanje je puno, puno, puno više doprinjelo i fizičkoj kondiciji i zdravlju. Ja sam godinama dok sam radila u gradskoj upravi, a ured je bio ili u Šenoinoj ili na Trgu bana Jelačića, ja sam isključivo poslije mog posla, tog sjedilačkog dijela išla pješke, od gradske uprave na trg bana Jelačića i to mi je jako godilo, prošetati se do trga, jedino kad je baš iznimno loše, loše vrijeme bilo, onda sam koristila tramvaj.

I na poznatim trasama ja i dan danas, meni je, moji se doma, sin, snaha, zafrkavaju na moj račun, ali meni je ugodnije i sigurnije sa mojim psom, ne sigurnosti radi s njima, nego ugodnije sa mojim psom, nego kad idem sa videćom pratnjom. Je li to više postura tijela koja se navikne, što li, ne znam, ali to je naprosto nešto drugačije i gotovo, to je, onak, ja se osjećam jako dobro kad primim volan u ruku.

SUD04: Kretanje sa bijelim, sa psom vodiče je puno puno opuštenije, puno sigurnije, lagodnije u smislu da se i slijepa osoba osjeća ugodnije, ima jedno živo biće i ajmo reć na neki način da je to, da je u tom trenutku kretanja slijepa osobe i psa vodiča nekako podijeljena odgovornost.

SUD06: I šta je velika razlika, sa štapom ako ne moram ić van, ako ne moram ić, ne idem, bubam sad bezveze po cigarete ili po kruh, ma ajde ne treba, uzet će netko drugi, ali nju moram izvest, pada kiša, pada snijeg. Ja nju moram izvest. A već kad sam izišla onda odem do dućana ili nešto. Ona mi je nekako uvijek bila, ajmo van. I ona i prošli pas. One su mi uvijek bile nekako. Tako da sam se puno, puno više se krećem u svakom slučaju puno više.

Sudionici su primijetili promjene i na području **Odnosi s drugima**. Istaknuli su kako se osobe na ulici drugačije ponašaju prema njima, u nekim situacijama ljudi im više prilaze, dok se u nekim situacijama ljudi miču od njih ili čak imaju agresivne reakcije:

SUD01: Jedanput sam imala problema u katedrali zagrebačkoj, ali to nije problem, nije problem institucije, pristupačnosti, nego ljudi ono, dogodilo se da je žena koja je bila malo labilna vikala da psu nije mjesto u crkvi i tako, to mi je bilo onako jedina neugodna situacija što se mogu sjetiti.

Drugačije je i nekako i taj pas je ko da je nekakav medij za uspostavljanje kontakta s ljudima, uvijek netko stane, popriča, podruga psa i zanimljivo je to, to sam otkrila ono, cijelu jednu socijalnu, psihosocijalnu kategoriju ljudi, ljudi šetači pasa.

SUD03: Osobno, imala sam i možda jednu prilično tešku situaciju, sa mojim trećim psom vodičem, kad sam na Glavnom kolodvoru ušla u tramvaj broj 6 i išla u Udrugu koja je tad imala ured na trgu bana Jelačića i stajali smo iza vozača što u principu najčešće tako radimo pogotovo na relaciji dvije tramvajske stanice, jel, ne sjedamo uopće nego se smjestimo u kut. Tako, bilo je dosta gužva, kako je na Glavnom kolodvoru uvijek gužva i ja sam stajala kod onog automata naprijed, nisam mogla izravno iza vozača jer su tamo ljudi bili i pas je sjedio pored mojih nogu. I netko je od putnika, neki muški je odlučio psa šutnuti nogom, moj pas je samo zacvilio, ja sam ono se prignula da vidim šta je, da zašto. U tom su trenutku drugi putnici odreagirali kako ga možete udarat, mislim to je bilo jako jako ovaj, za tog čovjeka neugodno, koliko su drugi ljudi reagirali. Ja u tom trenutku sam se toliko loše osjećala da ja nisam mogla ni jednu riječ progovoriti, meni su samo potekle suze. I tad su se svi zapravo usmjerili na mene, ne više uopće na psa i kad sam izlazila, brzo smo došli naravno do trga, dvije stanice samo, i izlazim iz tog tramvaja i u to vrijeme se na zgradi ljekarne vrtila reklama stop nasilju! I izlazim iz tramvaja i ta reklama onako gromoglasno se vrti i govori stop nasilju u svim oblicima, bla bla. Moram priznati da me, da mi je to sve takav jedan emocionalni šok bio da sam ja nekako jedva došla do ureda, tu ne znam, isprazno mi je djelovala ta reklama stop nasilju uz sve to što sam doživjela, a da nikome nismo smetali, a da sam se osjećala toliko poniženo i loše, samo zato što idem na kraju krajeva, volontirati u udrugu i što ne mogu doći od točke A do točke B da bi zadovoljila neku moju potrebu, zbog toga što je netko, smatra da psu tu nije mjesto...

SUD05: Ima ljudi koji su se povukli koji jednostavno ne žele više neku komunikaciju ili ne vole pse, ne vole dlake ili im to smeta i neka neki način su dali do znanja da jednostavno nemaju

volje, ali ima puno više ljudi koji su prihvatili psa i koji ga prihvate čisto prirodno, normalno, bez ikakvih problema.

Više kretanja i više kontakata s ljudima dovelo je i do upoznavanja različitih ljudi od kojih su neki sudionicima kasnije postali dio života:

SUD02: I krećem se više, krećem se više i na kraju krajeva, nekakav socijalni život, evo recimo sad imamo tu, 50 metara, 100 metara, vau park, i čujte, odem tamo, upoznaš ljude, upoznaš recimo direktno ovako upoznaš nekakav društveniji život recimo.

SUD04: Znači, osjećaj takve slobode, osjećaj da me ništa ne može sputat, sputavat, to je u mom kretanju, neobjašnjivo znači, apsolutno pas mi je podignuo takvu kvalitetu života pa i supruga sam osvojila sa psom.

...opet se vraćamo na ono da je pas jako dobar za ostvarivanje kontakata, znači. Ajmo pričat samo o psu kao psu, ne psu vodiču nego o psu kao psu. Uvijek postoji ona kvartovska ekipa koja se svakodnevno druži ili se druži jer imaju pse, znači, ljudi se upoznaju preko pasa, stvaraju se nekakva i prijateljstva i kontakti tako da mislim apsolutno, u svakom smislu riječi mi je pas promijenio život.

SUD05: Pa mislim da dosta dobro, da sam puno više izlazila, puno više išla van, puno više se družila, upoznala puno novih ljudi tako da mislim da jako puno, jako pozitivno.

Važna podtema koja je povezana s korisnicima pasa vodiča svakako je **Doprinos i izazovi psa vodiča povezani sa psihološkim stanjima korisnika pasa vodiča**, a unutar nje ključni faktori su samostalnost, doprinos psihološkom stanju korisnika, osjećaji oko odlaska psa vodiča u mirovinu, osjećaji povezani s gubitkom psa vodiča, osjećaj sigurnosti, motivacija i odgovornost. Izdvojeni su neki odgovori sudionika:

Samostalnost:

SUD01: ...i nema te cijene kad čovjek, teško je onima koji vide to i shvatiti koliko je to, koliko je to dobro kad čovjek može uzet psa i izać, kad hoće, gdje hoće, obaviti, ne čekati nikoga ono, kad hoću skuhati ručak, ako nešto planiram dan unaprijed, da odem u dućan kupim šta mi treba, odem na plac, kupim šta mi treba, vratim se, organiziran život ono. To je stvarno neprocjenjivo...

SUD03: *U ovom svijetu otuđenosti, ludila, dinamike taj osjećaj da je pas tu i da će riješiti puno nekih teškoća s kojima se ne bi uspjeli samostalno nositi i da mogu puno toga samostalno napraviti što ne bih mogla sa bijelim štapom, to je nešto što je neprocjenjivo.*

Doprinos psihološkom stanju korisnika:

SUD01: *...nekako i samopouzdanje, kad si ti stalno među ljudima, vani i sa psom i u nekakvom fizičkom motu što se kaže ovaj, samopouzdaniji je čovjek na kraju. I sama sebi se nekad divim, ono kako sam sve to svladala, neko samopoštovanje na kraju krajeva. jer nije to baš tako jednostavno sve skupa.*

SUD06: *Pa ona osjeti, znači pas ko pas osjeti raspoloženje i onda je nekako, ono, ne znam, ako sam ja tužna ili ne znam nešto, onda j ona uvijek tu nekako, uvijek nekako da neku podršku, ili mi donese lopticu ili mi da, da šapu, ili mi da puse. Nekako je onda, ona je dobra, ali je nekako u tom trenutku još nekako bolja, nekako ko da nekak, sad ću ja tebi pokazati da ti nemaš nikakvih razloga bit tužna, ono kad je pozovem onda dođe, a ne znam ono. Ako ona vidi da sam ja super, da je meni dosadno samo i da bi je zafrkavala, ona mi neće doć, nego maše repom tamo na krevetiću i misli dođi ti meni.*

Osjećaji oko odlaska psa vodiča u mirovinu:

SUD01: *Pa oni sa 10 godina kao ovaj šalju pse u mirovinu i kad je bilo 10 godina, bilo mi je jako teško. Ona je još, još bila dobra i radila i slušala i ono ja sam se, ja sam stalno žicala, ono ajde ja ne bi još nek bude još. I stvarno su mi je ostavili do 11. godine. Međutim, kad je došla 11. godina već je bilo lakše, već se na njoj vidilo ono da je, godine idu i psu, da joj se ne da više, da je stara, da se sporo kreće, tako da kad to dođe, ja ne znam kako je onim ljudima kojim ono pas uginu usred radnog vijeka, mora bit da je to prestrašno, pas vodič kad se dogodi da uginu. Al ona je ono točno se, išlo je sve kako treba, kad je ostarila, onda sam i ja shvatila, meni se pomalo smjestilo u glavi da, da to više nije to to i da više ne ide, tako da sam ono mirne duše vratila ormu gore u centar i prijavila se za novog psa i nju ostavila kući.*

SUD04: *Koliko god poprilično bolan, koliko god su moji psi koji su odlazili u mirovinu bili sa mnom, toliko je bio bolan jer odraditi sa nekim, mislim odradit, sad je to malo onako, grubo zvuči, mislim moramo biti realni da je pas pomagalo u tom smislu, ako govorimo o kretanju i prilagođavanje na drugog psa, bez obzira što je moj pas koji je otišo u mirovinu tu, sa mnom je, on je moj pas i dalje, ali dolazi netko drugi i ponovno prilagođavanje na drugog psa,*

uspoređivanje sa prethodnim psom, što se isto događa, to je emocionalni stres, recimo to tako. Bez obzira što svaki pas koji je otišao u mirovinu ostao sa mnom.

Osjećaji povezani s gubitkom psa vodiča:

SUD02: Pa ne znam, šta bi mogo bit, ja znam šta je najteže, kad zamislim da ga neću imat, da se moram rastavit s njime, to mi je najteže. Jer ovaj mi se jako povežemo, ja recimo sam 24 sata vezan s njim, dva puta me probudio iz hipo, ja imam dijabetes, on to osjetio, svaku on moju promjenu, i recimo sad da sam ja nervozan, on osjeti, on ne bi sad hrko, znate. Dva puta me probudio, doslovice me ovaj, dok nisam ovaj, to kad padneš u hipo, tu se stvori, to se stvori tako da. A izazov je čuj, je naj, ono kad vidim da ga neće bit, da.

SUD05: Znači prvi pas je nažalost s 9 godina imao tumor koji je jako brzo rastao i ona je u 4 dana otišla i to je bio jako veliki šok. Nešto što se dogodilo, znači imali smo planove za subotu, a nje već te subote i nije bilo, znači to je užasno bilo.

Osjećaj sigurnosti:

SUD02: Obavi to sve, znači dovede me do vrata, do, do, pazi me jednostavno i čuva me. I to je tako cijeli dan.

Pa recimo, po noći, to sve kad se probudim, to kad njega čujem da hrče, da spava, odmah je ljepše, kad stavim ruku na njega, na tak to sve.

SUD06: Pa sigurnost, sigurnost. Zaobilaženje prepreka, prelasci preko križanja, pogotovo kad se pas i korisnik, pogotovo kad smo se ja i ona u potpunosti ono uskladile, nemamo više uopće problema, kako nije zvučni semafor. Ona neće nikad preć preko crvenog, neće nikad ić za ljudima preko crvenog, dok ne ide paralelni promet.

Motivacija:

SUD06: Evo, čak i ne neke aktivnosti kolko sama neka šetnja, sam smisao da negdje odem onako, ono puno kvali, puno mi je, imam bolju motivaciju otić negdje kad znam da imam nju, nego kad ja moram mlatit štapom po gradu.

Odgovornost:

SUD02: A, prvo ti ne da, prvo kao što si oštećen s vidom, ovim onim, ne da ti on da se umrtviš, uvijek hoćeš nećeš imaš obavezu...

SUD06: *Ja sam uvijek bila nekako disciplinirana, redovita u svemu, jedino možda šta me promijenila, što me pas nekako više naučio neku odgovornost, ajmo reć. Ajmo tako reć. Znaš ono odgovorna sam za jedno živo biće, znači ono*

Osim što je uočen doprinos psa vodiča na psihološka stanja sudionika, uočen je i **Doprinos psa vodiča na život korisnika psa vodiča**. Unutar ove podteme ističe se doprinos na kvalitetu života, ali i stav samih korisnika na to kakav je doprinos pas vodič imao na njihov život:

SUD01: *Puno je moj život dobio na kvaliteti otkad imam psa. Em što sam fizički ovaj pokretnija, em socijalno, svakako. Baš ono u pozitivnom smislu taj pas djeluje...*

SUD04: *Znači, pas je promijenio moj život iz korijena na bilo kojem području. Privatno, poslovno, apsolutno. U nekakvoj društvenoj zajednici, znači apsolutno pas je, pas je promijenio meni život iz korijena.*

Joj sve ono što sam rekla na početku, znači kvaliteta kretanja je neusporediva, kvaliteta života, član obitelji, kućni ljubimac, moje oči, sve. Znači, ne, ne, sve u superlativima.

Uključivanje u aktivnosti zajednice, sportske i rekreativne aktivnosti, što je i jedno od problemskih pitanja, izdvojeno je kao samostalan kod. Četiri sudionika uključila su se u neke aktivnosti, ali čak i dvoje sudionika koji se nisu uključili u neke konkretne aktivnosti, naveli su šetanje kao aktivnost koju su povećali otkad imaju psa vodiča. Primjeri aktivnosti u koje su se uključili sudionici mogu se pronaći u dalje navedenim citatima:

SUD01: *Ja sam sebi bila zacrtala, ovaj, kad dobijem Vegu, tog svog prvog psa, da ću prvo krenut na neku gimnastiku i to sam i, ovaj, provela. Krenula sam na jogu i otad stalno vježbam jogu, znači od 2014. kad sam dobila psa.*

A u zadnje vrijeme sam krenula u, s planinarenjem, ima planersko društvo slijepih, tu ne vodim psa, ali ono da nisam tako se razgibala i da ne hodam i dugo hodamo po nasipu ono, brzo hodanje, baš volim hodati, tako da ne bi bila ono ni do tih planinara došla da nisam u formi, sve zahvaljujući psu. Tako da je to meni puno pomoglo.

A sama sebi sam zacrtala, sad kad dobijem drugog psa sad ću se ovo je bilo ono tjelovježba, a ovo ću sad moram nekakvu mentalnu vježbu pa sam odlučila da ću ovaj šah početi igrati. Ima u udruzi neka šahovska sekcija da me nauče igrati šah. To nisam... to mi je uvijek bila želja. To na jesen.

SUD03: *Oh, u moje, u dobrim mojim godinama sam vježbala brzo hodanje sa psom vodičem i to mi je super išlo, nitko me nije mogao stići, prosječni, malo se šalim na vlastiti račun, al prosječni hodači me nisu mogli stizati. To je bilo sa moja prva dva psa vodiča, dakle u periodu od '97. pa do negdje 2010., da do 2010., da...*

SUD04: *Neopisivo, znači ja sam rekla moji su se svi psi, moja prva dva psa su se izrazboljevala zbog moje aktivnosti. Ja sam odlazila ranom zorom i vraćala se kasno navečer, jer sam i studirala i glumila u kazalištu slijepih i ovdje sam u udruzi volontirala, znači, ali doslovno odlazila sam ujutro, vraćala sam se navečer.*

SUD05: *Pa dobro sportske baš ne, ali dosta dobro jer sam na probe išla sa psom, znači na probe zbora. Znači to sam samostalno išla sa psom, išla sam, znači imala sam i učenje jezika, španjolski ili njemački, engleski, šta god sam išla, išao je pas. Znači nisam morala ovisit o nekom, znači, puno lakše, puno brže nego da sam išla sa štapom ili da sam čekala da me netko mora voditi.*

U suživotu i odnosu korisnika i psa vodiča, drugu kariku odnosa čini sam pas, stoga je to izdvojeno kao zasebna tema. Ona obuhvaća podteme **Briga o psu vodiču, Promjena u kretanju kao posljedica starenja psa i Neprimjerena ponašanja**. Jednako tako, važno je istaknuti i Ometanje psa vodiča koje ima značajnu ulogu tijekom kretanja korisnika i psa vodiča.

Podtema **Briga o psu vodiču** obuhvaća njegu psa i odlaske kod veterinara. Iako sudionici navode kako pas i briga o njemu predstavlja dodatnu obavezu, niti jednom sudioniku to nije predstavljalo problem. Također, sudionici su istaknuli koliko im je važno imati veterinara kojem vjeruju i koji će ih u potpunosti informirati o promjenama kod psa. U nastavku slijede neke od izjave sudionika:

SUD02: *...veterinara često posjećujem, ako bila nekakva promjena ili nešto jer nešto što ne vidim uvijek oču da me se upozori i tako, i ovaj, dok nađem, imao sam dugo dok nisam našo veterinara koji mi sve ono, kaže tak i tako, to je to ili nešto se ja, čudno mi to sve, on to pregleda pa me razuvjeri da je to to, ovaj, nabavljam mu hranu koja mu paše i to je tak.*

SUD03: *Mnogi pristupaju da je pas velika briga, naravno pas je živo biće i o njemu treba brinuti, al meni je normalno, kako ću pripremati hranu za sebe, tako ću nahraniti moga psa, kako ću sebe počešljati, tako ću počešljati i moga psa. Mislim, to je naprosto dio života.*

SUD04: *Da, da, da, da, da, da, da, svi moji psi su išli kod jednog, daj Bože sam da žena što duže radi. Odnosno 2 veterinarke, jedna je na Veterinarskom, znači njoj bi dala svakog psa i ova naša veterinarke tamo blizu u kvartu koja je super ono, mislim ja sam rekla da ćeš se ta žena razbolit jer se veže za svoje pacijente, strašno.*

SUD05: *Pa jako dobro, jako volim životinje i uz Prima, koji je sad, koji je treći pas, imam još jednog psa, belgijskog ovčara, koji je naš ljubimac, eto koji, e i onda znači, nemam jednog, imam kući dva, znači treba dva psa četkati i znači to je nekako moj posao i nije mi teško, a obaveza je, zato ima i puno slijepih koji se boje uzet psa il ne žele, jer ne žele obavezu.*

SUD06: *Pas je velika odgovornost, evo baš to ono. Njezine potrebe ne pitaju kakvo je vani vrijeme. To što sam ja njoj rekla da ću je naučit na čučavac, to nisam uspjela. Ali opet s druge strane nije mi problem, i ona isto, brinem se, ima svoj krevetić, ima svoju kabanicu, ima slatkiše, ima loptice, ima igra, mislim ima jednu lopticu, jer bi ih imala 501 da može. To joj je, to joj je svetinja.*

Nadalje, s obzirom na to da je riječ o živom biću koje stari i ima ograničen životni vijek, sudionici su primijetili da se pojavljuje **Promjena u kretanju kao posljedica starenja psa**. Kako je to promijenilo njihovo kretanje i njihov svakodnevni život može se vidjeti u sljedećim izjavama sudionika:

SUD01: *Jesam, skratili smo, išla sam s njom samo tu po kvartu, bili, oko kuće i tu na livadu i nismo više išli po nasipu ni u grad, ni na tržnicu. Možda jedanput mjesečno, ono kad osjetim da je u dobroj formi ovaj pa onda autobusom polako, ali skratili smo. Bilo mi je žao, ono stvarno smo skratili trase.*

SUD04: *Ali ono što se događa nakon 7.godine starosti psa, kreće polako njegova starost. Što znači, što se u početku ne vidi odmah. Kako psi kraće žive od ljudi, znači labradori, ako pričamo o labradorima, to je negdje između 12. i 15. godine recimo tako. Svaka godina više, to starenje se ubrzava, ajmo tako reći. Tako da pas negdje od 7.godine kreće polako usporavati, znači kreću neke boljke ono kao i kod starijih ljudi, jer ajmo računati ovako, prva godina psećeg života je 14. ljudskih, a svaka sljedeća je 7. Onda mi već govorimo sa 7 godina o nekkavom, 7 put 7 49 plus 7, 56. Oke znači pričamo o čovjeku koji ima 56 godina i koji već, a sad malo tlak, joj sam malo ovo, znači počinju neke zdravstvene boljke recimo tako, tako je i kod pasa. E onda tu kreću već ono usporavanje psa i tako jel. Uvijek se gleda da se pas već od neke 7.godine lagano počne štediti jel.*

Jesu, jesu, obzirom da mi je pas, prvi pas sa 7 godina, osmom, sa 8 navršenih počeo pokazivat problem sa kukovima, e onda sam izbjegavala tramvaje sa stepenicama jer je pas počeo uskakivat u tramvaj jer mu je postalo naporno uhodavanje u tramvaj, stepenice su mu postale napor pa sam onda to izbjegavala, onda sam iščekivala niskopodne tramvaje.

SUD05: Pa, zadnjih možda godinu dana se vidjelo da je njoj teže, da, bila je sporija, bila je, nije imala toliko dobre reflekse, ali ona se trudila, išla, išla, ... sam ja nju morala uvijek usporavati i jednostavno ne dozvoliti jer ona je stalno htjela još, ajmo, ajmo, a vidlo se da ne može, tako da po psu se točno vidi da je vrijeme...

Sljedeća podtema Neprimjerena ponašanja sumirala je ponašanja psa tijekom rada koje su korisnici primijetili. Jedna sudionica navela je kako nije primijetila neprimjerena ponašanja kod svojih pasa vodiča. Ostali sudionici ipak navode neka ponašanja: proždrljivost, njuškanje, skakanje, šticeenje vlasnika. Polovica sudionika (N=3) navela je proždrljivost kao neprimjereno ponašanje koje se zna pojaviti tijekom rada:

SUD04: Moj pas prije ovoga nije imao toliko izražene te proždiračke instinkte recimo to tako, ali izlazimo iz pothodnika, ona hoda po stepenicama i rad tijela je ovo i dolazimo do stupa od tramvajske stanice, pas sjeda, ja ga nagrađujem za to što je našao tramvajsku stanicu, i ja dajem keks, labrador neće keks. Kaj se događa, ej cili ovo ono, ništa. I sad ja gledam po glavi, ovo ono, dakle, nekom je ispo pola francuza, ona je sva ponosna ovako držala i gledala onak vidiš ja sam si našla svoj plijen i uopće. Dakle ima komičnih situacija, dakle ona je negdje na štengi pobro, a ja nisam skužila jer je rad tijela ovaj dok se penje po stepenicama tako da je ona njega samo ovako usput pokupila i, imala je svoj plijen. Tako da, a na taj plijen inače se i na njihovu proždrljivost, labradora možete, možeš naučit da ono trepti na trepavicama, stoji na trepavicama. Tako da, ono što je dobro, što mi jako dobro koristimo u samom školovanju, e to neki put možemo ovak ispast komično, ali sad da su neka pretjerana neželjena ponašanja, ne.

U nekim situacijama pas može reagirati neprimjerenim ponašanjem kako bi zaštitio svog vlasnika od neke prijetnje:

SUD02: A ovaj bilo je, bome bilo je i, bilo je, sam, imo sam dva tri puta, ovaj, pa ne znam, ja mislim da je ili narkoman ili što, nasrnuo je čovjek na mene, nasrnuo je čovjek na mene, mislim da ima psihičkih problema, ja nisam ni znao, čovjek je na mene nasrnuo, tu, tu, u kvartu, "ako ja tebi tvog psa metkom" "molim", ja stao nisam mogo, "metkom? zašto?" znaš, kako je krenuo prema meni, pas je podivljao, da ga nisam dobro držao, bome, lavež i to. Onda se on uplašio

njega sva sreća, tako reći nekom ko je naišao, pobjego je preko ceste, dobro da ga nije auto udarilo, šta je bilo, ne znam onda.

Tijekom kretanja korisnika i psa vodiča, za njihovo neometano kretanje važno je da pas vodič bude koncentriran. Međutim, postoje situacije u kojima se dogodi da se pas omete dok radi, a detaljnije su opisane u ovim navodima sudionika:

SUD02: Znae šta, utječe na rad psa recimo kad ja radim, kad on radi, nije baš ono da mi se obraća netko direktno, da pogleda lijepo, jer on milo ga pogledate, gotovo je, nešto imaš za mene i tak. Ajde sa poznatim je to sve u redu, to kužimo, brzo ga smirimo, ali je problem kad me netko nepoznat tako priđe, a pas je pas, njega lijepo netko pogleda, jednostavno osjeti ko je ono da kažem dobar, da, i onda to on odmah repom, odma vamo tamo, šta imaš za mene i te stvari, da.

SUD04: Al velim, ometanja ima, baš u tih 20% kad se ljudi obraćaju psu i kada ga dragaju, a da se nisu javili, a pas ima reakciju, a ja ne znam zašto. I onda, dobro daj se smiri, ej ono pas dosta i onda skužim, i onda netko "kaže joj ja ga dragam", aha reko dobro ajmo sad ovako i sad normalno uz smijeh, uz nekakvu šalu i tako, objasnim da se ipak treba prvo javit slijepoj osobi, evo čisto da bi slijepa osoba znala što se s njenim psom događa, "joj oprostite pa ja to nisam znao", reko evo sad znate i ono zna se stvarno kad se slijepa osoba kreće konstantno po nekakvim istim trasama evo to je recimo iz mog primjera, posao kuća, kuća posao, znači uvijek se vozite, ak idete u isto vrijeme, uvijek se vozite s istim osobama u tramvaju, otprilike jel sad, s istim ljudima. Tako da se isto zna dogodit da izađe iz toga svega neka dobra oznacija pa se onda dvoje, troje ljudi skupi i kaže i sad isto od nekog krene joj nemojte, nemojte, znate prvo se morate njoj javit i onda ljudi educiraju jedni druge jel, to je ono. Eto.

Najveći izazov, potencijalna ometanja iz okoline, psi bez lajne koji dotrčavaju recimo i onda ljudi u stvari ne znaju, ja moram posjest psa i tako jel, moram stati da se ne dogodi ne znam da me pas ne izvrti, da i tako jel. Mislím kako se krećem često po, po svojim standardnim trasama, ne može mi se baš desít da se ja mogu pogubit na toj trasi da ne znam gdje sam, al uvijek postoji za to opasnost.

SUD06: Pa, ne znam, možda jedino da, nije, nije se lako, možda jedino je, možda se jedino ljudi, ljudi, ljudi olako, na primjer; problem, što ljudi pse vodiče ne doživljavaju kao službene pse. Moj pas ima čak veću odgovornost od jednog ne znam policijskog psa. Jer je ona odgovorna za mene. A mom psu će prič svatko i svatko će ga pozvat, a policijskom psu neće niko prič jer znaju da je to policijski pas. I jedino je ono što je možda mali nedostatak, što se ti

psi nekako, iz neznanja doživljavaju više kao, kao neki ono razigrani psi koji eto znaju vodit i mogu pomoći i super su, a ljudi ne shvaćaju da moj pas ne smije u radu bit razigran. Da može gledat svaku mačku, da može gledat svakog psa, da se može veselit svakom na ulici, stat i mazit se sa svakim. I to ne znači, zato ja njoj dopuštam sve neke stvari, da je u uredu slobodna i to sve, da ima tu nekakav luft.

Sljedeća tema odnosi se na Suživot psa vodiča i korisnika psa vodiča, a podijeljena je na Odnos psa vodiča i korisnika psa vodiča te Prilagodbu na suživot sa psom vodičem. Sudionici naglašavaju važnost ova dva faktora, kao jednim od ključnih razloga za dobar rad psa vodiča:

Odnos psa vodiča i korisnika psa vodiča

SUD01: *... pas mora osjetiti da ga volite, da je dobro došao, da i to se onda jako osjeti na psu i kako radi i kako ovaj kako vam hoće ugoditi, to zajedništvo kad se krećemo vani, baš je ovaj, treba bit, treba pas osjetit dobru vibraciju i ljubav. To je strašno važno. Oni su živa bića, znaš, nije to nekakav alat ko štap da se uzme s police i, i ovaj krene s njim vani. Ta simbioza sa psom je jako bitna.*

SUD05: *Mislim stalno se spominje ta sigurnost i brzina, ali nekakva, sviđa mi se kod tih pasa, ta prijateljstva, to je član obitelji, znači on je pas vodič i kad ne radi i moj pas, ta privrženost je dosta bitna, znači to je, jer ako je privrženost dobra, pas kad radi, će bolje raditi, ja mislim da je i to ima puno veze, jer ako se psu u slobodno vrijeme da onako sve šta njemu treba, da će onda on i bolje raditi. Jer nije on nekakav stroj koji će raditi, sad pali tipku pa e tako da mislim da je ta privrženost dosta bitna znači za rad, da pas voli raditi, da pas voli svog korisnika na neki svoj način i da pas želi da taj korisnik bude zadovoljan s njim i to je dosta bitno onda za kretanje. I da je taj pas sretan, mislim da je to dosta bitno. Jer tužan pas, nesretan pas kojemu se ne daje pažnja, mi znamo da će on raditi jer mora da se to bude i osjetilo. Mislim da je to dosta bitno da, pas ima nekakvu cjelodnevnu pažnju pa će onda bit dobar i kad radi. A naravno ima odvojeno rad i igra i to zna i pas, kad se stavi orma, zna se da će raditi, al da on to radi sa zadovoljstvom i da zna kad dođe kući da, da ga čeka isto sve lijepo, da je on i dalje tu. Tako da mislim da je to jako bitno sve, znači to je dosta, nakon svih tih početnih učenja, znači škole, ispita, kad korisnik i pas krenu skupa kroz život, e da to je onda bitno, povezanost.*

SUD06: *I, i, i kad je nešto negativno i kad je nešto lijepo, ne znam ili ako netko prođe, komentiraj, ja jednostavno s njom pričam, non stop pričam.*

Prilagodba na suživot sa psom vodičem:

SUD01: *Nema, nema. meni je to okej meni to nije bilo nikakvih većih izazova kad sam se na to odlučila. A ko se ne pripremi mora bit da mu je zeznuto. Jer to je sasvim drugi, to je novi način života, život sa psom.*

I onda kad sam dobila sad novog psa, sad vidim da ne mora bit baš tako, da je sve iznova, i sve je drukčije. tako da to sve treba u hodu, treba čovjek samo odlučit to ću svladat i uložiti truda, a kako stvari idu, treba se prilagodit. Svaki pas je druga priča. Ono osnovno je isto, ono hodanje sa psom i jel ovo, al kako doć do toga je ono svaki pas drugačije.

SUD03: *Onda sam spletom okolnosti dobila jednu ženku koja je bila sestra od Rije, ali koje je bila jako polagana, jako, Isuse Bože, sad bi mi bila zgoditak, sad, al onda u moje vrijeme, Santa je bila te 2010.godine ja sam se usporila za dobrih 80% i morala sam se prilagodit. Ona je bila izuzetno privržena, ali prije mene je bila dodijeljena, izuzetno je bila kvalitetna jednom dijabetičaru koji je imao amputiranu nogu i on je polako, jako polako se kretao, i ona se tome prilagodila. Međutim, u tom njezinom suživotu s njim od godinu i pol dana, on je umro bio, ona je doživjela određene strahove, koje je preslikala pogotovo na određenim trasama, gdje smo, a preklapale su se trase, on je radio u Dinersu, a udruga je imala ured na Trgu bana Jelačića. Ja u krugu Ilica, Praška, Gajeva, Trg bana Jelačića, Santa je išla s noge na nogu. Ona se nije dala ubrzati. A na onim smjerovima, onim ulicama, onim dijelovima grada gdje sam se drugima kretala tu se ona ubrzala barem za 50% i više što ju je dovelo u normalu. Dakle, ona se prisjećala stalno onoga kako je ona morala hodati na tom Trgu bana Jelačića. I tu sam ja imala jednu veliku, a nije bilo drugih pasa, pa sam ja tog trenutka morala prihvatiti nju jer je moj pas Buzz tada već bio 9,5 godina i ovaj kak je bio alergičar to ga je jako zahvatilo i više nije mogao raditi. I tako da Vam suživot sa psima vodičima zahtijeva puno prilagodbi, ali je užitek koji se ne da s ničim izmjeriti, sigurnost.*

Zadnja tema odnosi se na **Preporuke za olakšanje izazova s kojima se susreću korisnici psa vodiča**. Dvoje sudionika istaknuli su neke preporuke za koje smatraju da bi mogle olakšati neke izazove s kojima se susreću korisnici pasa vodiča:

SUD02: *Ovaj, tako da, idemo, recimo kud god idem, obično neko me vozi, obično neko me vozi, ali zna bit problema s autobusom, sa nečim, sa, ne u gradu Zagrebu, nego dok, znači trebo bi malo više poznavat, malo više poraditi na i na HŽ-u i na tima firmama kojima je autobusi, davati neke upozorenje i to sve, fino pričati, educirati ili ono prijetiti kaznama. Ja mislim da je najbolje sa kaznama, nema tu edukacije.*

SUD03: *Pa mislim da bi bilo dobro kada bi se u okviru ne samo katedre sljepoće nego uopće na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu više uvažilo u okviru određenih kolegija ulogu pasa pomagača bilo onu u dimenziji unapređenja razvojnih procesa djece s teškoćama u razvoju ili one djece koja imaju bilo emocionalnih teškoća nekih, mentalnih problema u vrijeme svog odrastanja, a nisu tako drastični da se kategoriziraju kao razvojne teškoće, ali su stanja i pojave koje mi ovdje recimo u praksi rješavamo terapijskim aktivnostima sa psima. Kada bi se u okviru i kolegija govorilo o stručnjacima i dobro učincima, pozitivnim učincima terapijskih pasa koje stručnjaci bilo da su edukacijski rehabilitatori, radni terapeuti, psiholozi, fizioterapeuti uključuju u svoj profesionalni rad ili pak o ulozi pasa vodiča u okviru katedre sljepoće ovog kolegija orijentacija i mobilitet slijepih. To bi puno više pridonijelo osvještavanju budućih stručnjaka o tim pozitivnim, toj pozitivnoj ulozi uopće pasa pomagača za naše živote uopće u društvu. Eto, otprilike bih ja to nekako uočila sam kroz sve ove godine da smo u tom području zajednički svi mogli više učinit.*

4. Diskusija

Cilj ovog rada bio je ispitati s kojim izazovima i mogućnostima se susreću osobe oštećena vida koje za kretanje koriste psa vodiča. Rezultati pokazuju kako pas vodič ima velik doprinos na život korisnika u različitim aspektima (kretanju, psihološkim stanjima, uključivanju u aktivnosti, socijalnom aspektu života). Pronađeno je da se korisnici pasa vodiča susreću sa sljedećim izazovima: neprimjerena ponašanja psa tijekom rada, ometanje psa vodiča tijekom rada, pristupačnost okoline. Nadalje, postoje rezultati koji se ne mogu svrstati niti u mogućnosti niti u izazove, primjerice briga o psu vodiču.

Razlozi za odabir psa vodiča kao način kretanja mogu imati značajnu ulogu u percipiranju mogućnosti i izazova u kretanju, ali i svakodnevnom životu sa psom vodičem. Whitmarsh (2005) je pronašao kako se većina sudionika inicijalno prijavila za psa vodiča zbog poboljšanja kretanja, povećanja samostalnosti i samopouzdanja, a tek 5 % za razlog je navelo partnerstvo sa psom. U ovom istraživanju neki od sudionika, kao razloge za početak kretanja naveli su poboljšanje kvalitete kretanja te preporuke drugih korisnika pasa vodiča. Ipak, najčešći odgovor bio je ljubav prema životinjama, odnosno psima. S obzirom na navedeno, postoji mogućnost da sudionici uključeni u ovo istraživanje neke obaveze i potencijalne izazove ne smatraju kao takve. Jedna od sudionica kao jedan od razloga navela je i neprihvatanje oštećenja vida i sram zbog korištenja bijelog štapa. Osobe oštećena vida ponekad se ne žele isticati s bijelim štapom te osjećaju se osjećaju ranjivo, kao da su drugačiji, ali javlja se i osjećaj srama (Hogan, 2012). Bijeli štap koriste samo osobe oštećena vida te se one njime zaista ističu u javnosti. Psi ima veliki broj ljudi te se korištenjem psa vodiča osobe oštećena vida ipak na neki način uklapaju u većinu populacije. Zbog prsluka koji naznačuje da se radi o psu vodiču, osobe se ipak ističu dovoljno da javnost može primijetiti da je riječ o radnom psu i/ili ponude pomoć ukoliko smatraju da je osobi potrebna.

Sudionici su primijetili da je pas vodič olakšao obavljanje svakodnevnih obaveza na različite načine (*Da vidim, mislim da bi radila isto to što sad radim sa psom, se digla, išla u dućan, u nabavku, prošetati, na kavu, baciti smeće.*). Za početak, korisnici pasa vodiča gotovo sve svakodnevne obaveze mogu obavljati samostalno, ne ovise o drugima. Zatim, pas im je omogućio da se kreću brže, sigurnije i opuštenije u odnosu na kretanje s videćim vodičem i bijelim štapom. Nadalje, pas zahtijeva od korisnika svakodnevne izlaske van, što dovodi do povećanja kretanja i može doprinijeti fizičkom i mentalnom zdravlju pojedinca. Redovita tjelesna aktivnost doprinosi primarnoj i sekundarnoj prevenciji nekih kroničnih bolesti i

povezana je sa smanjenim rizikom od preuranjene smrti (Warburton i sur., 2006). Također, tjelesna aktivnost može doprinijeti i mentalnom zdravlju. Čini se da je fizička aktivnost jednako učinkovita kao psihoterapija u liječenju blagih do umjerenih simptoma depresije. Kod osoba koje imaju blage simptome depresije vježbanje smanjuje vjerojatnost da razviju veliki depresivni poremećaj. Stanje anksioznosti se također poboljšava vježbanjem (Paluska & Schwenk, 2000). Istraživanja pokazuju kako osobe s oštećenjem vida imaju više depresivnih osjećaja (Bruijning i sur., 2014) te veću prevalenciju za razvoj velikog depresivnog poremećaja i anksioznih poremećaja (van der Aa i sur., 2015). Budući da korisnik psa vodiča mora izvoditi u šetnje, koje uključuju tjelesnu aktivnost korisnika, može se zaključiti da pas vodič može pridonijeti mentalnom zdravlju korisnika. Nadalje, povećan broj izlazaka iz kuće dovodi do toga da se osoba kreće unutar zajednice i javlja se mogućnost ostvarivanja novih poznanstava. Svi sudionici istaknuli su ostvarivanje novih poznanstava kao posljedicu kretanja sa psom vodičem. Većina sudionika uočila je i promjene u svojoj rutini, ne samo u smislu povećanja kretanja, već toga da su im se rutine ustalile. Lovrić (2022) ističe rutinu, strukturu i ponavljanje kao važne faktore za psa vodiča. Na temelju ovih nalaza moglo bi se zaključiti da, iako se rutina prvotno uvodi zbog psa, kasnije i korisnici pasa vodiča prihvaćaju i uživaju u toj rutini. Funkcija rutina je da svakodnevni život učine učinkovitijim (Clark, 2000), smanje kognitivno opterećenje i količinu truda koju je potrebno uložiti (Ersche i sur., 2017). Stalno obraćanje pažnje na nevizualne podražaje iziskuje veliki mentalni napor (Rusalem, 1972 prema Wiggett-Barnard i Steel, 2008), što potvrđuju i sudionici u ovom istraživanju (*To jer, sve ono što mi¹ u životu radimo zahtijeva izuzetno visok stupanj koncentracije, memoriranja, organizacijskih vještina, točnosti, preciznosti u svemu, kako ne bismo gubili i dragocjeno vrijeme i osobnu energiju u obavljanju posla, bilo kojeg posla od onih najelementarnijih u zadovoljenju fizioloških potreba, kućnih poslova, ne znam, kuhanja, pospremanja, profesionalnog posla kojim se bavimo pa kretanja i orijentacije.*). Prema navedenom, uvođenje rutina u svakodnevnicu koje pas vodič od osobe oštećena vida zahtijeva može smanjiti količinu napora koju osoba mora uložiti i dodatno doprinijeti kvaliteti svakodnevnog života. Sudionici su se kretanjem sa psom vodičem pokrenuli, više uključivali u društvo, ali i samostalno odlučivali o obavljanju svojih obaveza na temelju čega ističu da im se kvaliteta života otkad koriste psa vodiča podigla. Neki sudionici primijetili su da se osjećaju više samopouzdana otkad se kreću sa psom vodičem. Nalaze koji ukazuju na doprinos pasa vodiča na svakodnevni život korisnika pronašli su različiti autori u svojim istraživanjima (Steffens i Bergler, 1998; Sanders, 2000;

¹ nap.a. osobe oštećena vida

Miner, 2001; Whitmarsh, 2005; Lloyd i sur., 2008; Wiggett-Barnard i Steel, 2008; Deverell i sur., 2019; McIver i sur., 2020).

Važno je spomenuti i uključivanje korisnika u aktivnosti zajednice, sportske i rekreativne aktivnosti. Istraživanja su pokazala kako osobe s invaliditetom manje vježbaju u odnosu na opću populaciju (Heath i Fentem, 1997; CDC, 2006 prema Kirchner i sur., 2008). Pas vodič i u ovom segmentu pokazuje veliki doprinos na život osoba oštećena vida. Četiri sudionika ovog istraživanja uključivalo se u različite aktivnosti te su neki čak i naglasili da to ne bi učinili da se nisu počeli kretati sa psom vodičem. Neki od sudionika naveli su kako im je pas omogućio da mogu samostalno odlaziti na spomenute aktivnosti što ih je dodatno potaknulo na uključivanje. Lieberman i sur. (2019) pronašli kako je jedna od najvećih prednosti pasa vodiča koji su trenirani za trčanje njihovim korisnicima bila to što su mogli samostalno odlaziti na trčanje i nije bilo potrebe za dogovaranje s videćom pratnjom te se izbjegao manjak pouzdanosti videće pratnje. Iako su kod sudionika ovog istraživanja psi vodiči bili samo pomagalo u dolasku na mjesto aktivnosti, ovaj nalaz može je preslikati i na njihovu situaciju.

Pas vodič korisnicima tijekom kretanja pruža društvo i, osim što je pomagalo za kretanje, postaje važan dio korisnikova života (*...sviđa mi se kod tih pasa, ta prijateljstva, to je član obitelji, znači on je pas vodič i kad ne radi i moj pas...*). Tijekom određenog vremena korisnik i pas formiraju blisko partnerstvo te se kod korisnika počinju javljati osjećaji prema psu vodiču. Korisnici također percipiraju recipročnost tih osjećaja i bezuvjetnu ljubav psa prema njima (Wiggett, 2006). Općenito, kućni ljubimci su važan dio života mnogih ljudi, često im pružaju društvo, zabavu i značajne interakcije (Blouin, 2013). Budući da psi vodiči imaju puno veću ulogu za osobe oštećena vida od toga da su samo kućni ljubimci, partnerstvo i povezanost koju korisnik i pas vodič razviju vjerojatno je na puno većoj razini.

Psi vodiči mogu olakšati svojim korisnicima i pristupačnost, primjerice prilikom pronalaska ulaza ili stepenica. U istraživanju Lloyda i sur. (2008) 66 % ispitanika navelo je kako im je olakšan pronalazak ulaza i destinacija. U ovom istraživanju dva sudionika se slažu s navedenim nalazom jer psu samo daju naredbu da potraži vrata ili stepenice i pas pronalazi ono što je traženo. Osobe koje se kreću s bijelim štapom moraju same pronaći vrata te to obično zahtijeva više vremena u odnosu na situacije kada pas traži vrata. Jedna sudionica je u traženju ulaza ipak prednost dala bijelom štapu². Korištenje bijelog štapa omogućuje osobama veći broj orijentira zbog čega im može biti lakše pronaći vrata kada su u situacijama gdje je puno vrata.

² vidi Rezultate str. 19.

Međutim, s obzirom na to da kretanje s bijelim štapom zahtijeva više napora i sporije je, ne može se reći da je pas u ovakvoj situaciji nužno manje učinkovit, pogotovo iz razloga što pas pronalazi vrata, a osoba je ta koja nije u potpunosti sigurna koja joj vrata trebaju.

Nažalost, osim olakšanja pristupačnosti, psi vodiči mogu biti i izvor izazova u pristupačnosti prilikom odlaska na neka mjesta. U Republici Hrvatskoj na snazi je Zakon o korištenju psa pomagača (NN 39/19) koji nalaže na kojim mjestima osobe sa psima pomagačima, što uključuje i pse vodiče, imaju dopuštenje boraviti sa psom. Svi sudionici ovog istraživanja susreli su se s izazovima na ovom području, a uglavnom je bilo riječ o restoranima, slastičarnama, trgovinama, ali i međugradskom prijevozu i taksijima. Istraživanje provedeno u Ujedinjenom Kraljevstvu pokazalo je kako je u razdoblju od srpnja 2021. do srpnja 2022., od 242 korisnika pasa vodiča, njih 81 % doživjelo je odbijanje pristupa nekoj ustanovi ili objektu. Najčešće je bilo riječ o kafićima i restoranima. Zbog straha od odbijanja pristupa ustanovi ili objektu gotovo 50 % sudionika promijenilo je svoje planove ili nije odlazilo na neka mjesta (Guide Dogs Let's Open Doors Report, bez dat.). Jedna sudionica ovog istraživanja kao najveći izazov u kretanju sa psom vodičem navela je upravo taj problem (*...pa ako govorimo općenito, onda bi to bilo kao možemo li ili ne možemo tu. Znači gdje smijemo, gdje ne smijemo. Nekako je više to...*). Kada osobe dožive odbijanje to može dovesti do gubitka samopouzdanja, anksioznosti, osjećaja da su diskriminirani, osjećaja ljutnje ili frustracije te se korisnici mogu osjećati poniženo (Guide Dogs Let's Open Doors Report, bez dat.). Te osjećaje opisuju i neki sudionici ovog istraživanja nakon što su doživjeli odbijanje pristupa, ali nakon objašnjenja o kakvom se psu radi i koje su kazne ako prekrše zakon, ipak im se omogućio pristup (*Kad sam naglasio kolika je kazna, onda se našao stol, ali dovoljno da vas izbací iz kontakta³. I ja se tako glupavo osjećam, ono drugog reda...*). Odbijanje pristupa korisnicima pasa vodiča može biti posljedica neadekvatne edukacije osoblja (Wiggett-Barnard i Steel, 2008; Rickly i sur., 2021) ili straha od pasa (Guide Dogs Let's Open Doors Report, bez dat.). Važno je naglasiti kako sudionici ovog istraživanja koji su imali 3 ili više pasa, odnosno koji pse vodiče imaju dugi niz godina, vide promjenu u pristupačnosti okoline što se tiče restorana, slastičarna i trgovina i te im se situacije ne događaju često. S međugradskim prijevozom i taksijima nažalost još uvijek se nerijetko javljaju neugodne situacije. Stoga, možemo zaključiti da, iako je postignut veliki napredak, treba nastaviti raditi na osvještavanju društva o psima vodičima i pravima njihovih korisnika.

³ nap.a. takta

Osim osoblja, neugodne situacije u javnom prijevozu mogu prouzrokovati i drugi putnici. Jedna od sudionica imala je takvu situaciju⁴. Navedena situacija pokazuje kako takve neugodne, i za korisnike prvenstveno strašne situacije, mogu rezultirati pozitivnim ishodom koji je doveo do educiranja velikog broja ljudi. To svakako ne opravdava čin koji je osoba napravila psu, ali barem nije ostalo na tome, već je cijela situacija rezultirala povećanjem svijesti o korisnicima pasa vodiča i njihovim psima. Edukacija društva o važnosti pasa vodiča u Republici Hrvatskoj je na razini udruga. Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet u svojem strateškom planu za razdoblje 2023.-2026. kreirala je program edukativnih sadržaja kojim se promovira važnost pasa pomagača. Program je namijenjen različitim uzrastima, od djece predškolske dobi, učenicima, studentima, ali i zaposlenicima i građanima. Program uključuje različite radionice, prikazivanje filma, izložbe, izradu i dijeljenje brošura i letaka (Strateški plan Hrvatske udruge za školovanje pasa vodiča i mobilitet za razdoblje 2023. – 2026., 2023). Nadalje, snimljen je dokumentarni film „Njuške s diplomom“, koji govori o psima pomagačima (uključujući i pse vodiče), te se prikazivao na Hrvatskoj radioteleviziji. Budući da je broj korisnika društvenih mreža u stalnom porastu (Digital 2023, 2023) i to je jedan od načina djelovanja koji se koristi kako bi se educiralo društvo o ovoj temi. U svijetu se osvještavanjem društva o psima vodičima također bave udruge i dobrotvorne organizacije. Dobrotvorna organizacija Guide dogs snima i prikazuje reklame te su snimili kratki animirani film „Flash“ koji prikazuje proces socijalizacije i školovanja pasa te kako pas radi (Guide Dogs TV | Guide Dogs, bez dat.). Također, potiču uključivanje u različite kampanje koje oni vode (Campaigning For Guide Dogs | Guide Dogs, bez dat.). Guide Dogs for the Blind je dobrotvorna organizacija koja ima svoj podcast, Central Bark, u kojem se govori o tome kako je kretanje sa psom vodičem promijenilo život korisnicima (Central Bark, a Podcast from Guide Dogs for the Blind, bez dat.). Pojavom društvenih mreža proširile su se mogućnosti djelovanja na društvo te je moguće djelovati na širu publiku, a u edukaciju se mogu uključiti i sami korisnici pasa vodiča koji mogu obrazložiti kakav je sve doprinos pasa vodiča na njihov život, koliko su im važni te koje su situacije u kojima je u redu prići korisniku, a u kojima bi bilo bolje da ne ometaju psa. Potrebno je provesti istraživanja koja će ispitati učinkovitost navedenih strategija u promjeni stavova društva prema korisnicima pasa vodiča i psima vodičima. Varughese i sur. (2011) istraživali su razlike u stavovima osoba kada su im se prikazivale atraktivne i neatraktivne fotografije osoba s intelektualnim teškoćama. Istraživanje je pokazalo kako je pokazivanje atraktivne fotografije smanjivalo stigmatizirajuće stavove u usporedbi s neatraktivnom

⁴ vidi Rezultate, str. 36.

fotografijom (Varughese i sur., 2011). Sukladno tome može se zaključiti da ako se korisnici pasa vodiča i njihovi psi vodiči prikazuju atraktivnim u medijima i kampanjama, moglo bi doći do promjene stavova.

Izazov za korisnike pasa vodiča mogu biti i neprimjerena ponašanja psa vodiča tijekom kretanja. Neprimjerena ponašanja javljaju se i kod pasa vodiča, bez obzira na to što su školovani, te su obično posljedica nekih distrakcija: hrane, drugih pasa, ljudi, mirisa, plišanih medvjedića i drugih životinja (Craigon i sur., 2017). Te nalaze iz literature potvrđuje i ovo istraživanje u kojima sudionici kao neprimjerena ponašanja navode: proždrljivost, njuškanje i skakanje. Osim navedenih ponašanja, unutar ove pod teme istaknula se specifična situacija jednog od sudionika⁵. Pojavljuje se pitanje je li riječ o neprimjerenom ponašanju psa ili o primjerenom reakciji u kojoj pas štiti vlasnika. Ovakva reakcija psa može se smatrati neprimjerenim ponašanjem jer se sudionik, da nije čvrsto držao psa, mogao i ozlijediti. Situacija se isto tako može protumačiti u smislu da pas štiti svoga vlasnika i da je takvom reakcijom pas dobio dodatno povjerenje vlasnika.

Još jedan od načina na koji drugi ljudi mogu biti distrakcija tijekom kretanja, s kojim su svi sudionici u ovom istraživanju imali iskustvo, odnosi se na prilaženje ljudi psu vodiču tijekom rada i ulazak u interakciju s njim. Ovakve distrakcije pasa vodiča mogu negativno utjecati na kretanje korisnika na način da pas može pogriješiti, može „izvrtiti“ osobu ili samo dovesti do zbunjenosti osobe zbog postojanja reakcije psa. Ispitanici u istraživanjima Wiggett-Barnard i Steel (2008) te Craigon i sur. (2017) također ističu da ometanja od strane drugih osoba negativno utječe na njihovo kretanje. Promatrajući ovakav odnos ljudi prema psima vodičima, sudionici primjećuju da se psi vodiči ne smatraju službenim psima na jednakoj razini kao što se smatraju na primjer policijski psi, kojima se ljudi ne usuđuju prilaziti tijekom rada (*...što ljudi pse vodiče ne doživljavaju kao službene pse. Moj pas ima čak veću odgovornost od jednog ne znam policijskog psa. Jer je ona odgovorna za mene. A mom psu će prić svatko i svatko će ga pozvat, a policijskom psu neće niko prić jer znaju da je to policijski pas...*).

Nadalje, sljedeći izazov s kojim se korisnici pasa vodiča neminovno moraju suočiti je odlazak psa vodiča u mirovinu i gubitak psa. U istraživanju Lloyda i sur. (2008) 14 % ispitanika kao izazov spomenulo je relativno kratku dugovječnost i dugotrajan proces zamjene. U drugom istraživanju 5 % ispitanika izazovom smatra odlazak psa u mirovinu, pojava bolesti i uginuće psa (Whitmarsh, 2005). Iako se u navedenim istraživanjima mali broj ispitanika osvrnuo na ovu

⁵ vidi Rezultate, str. 30.

temu, u istraživanju Lloyda i sur. (2021) pronađeno je kako je završetak partnerstva za korisnike pasa vodiča obično rezultirao osjećajem izuzetne tuge, a u manje slučajeva nižom razinom tuge, neutralnim osjećajem ili olakšanjem (kod neuspješnog uparivanja). Kada općenito govorimo o uginuću psa, što je veća emocionalna privrženost osobe i psa, osobe su više žalovale i osjećale više ljutnje (Barnard-Nguyen i sur., 2016). Budući da partnerstvo osoba oštećena vida zahtijeva visoku razinu privrženosti i povjerenja, očekivano je da će razina tuge tijekom završetka partnerstva biti velika. To su naglasili i sudionici ovog istraživanja (*...ja znam šta je najteže, kad zamislim da ga neću imat, da se moram rastavit s njime, to mi je najteže...*). Velika tuga i žalovanje može osobu odgovoriti od toga da uzme novog psa vodiča jer je taj rastanak teško prihvatila. Jedna sudionica rješenje za to vidi u baš u uzimanju novog psa vodiča (*...slijepa osoba već ako se odlučila imati psa vodiča kada procijeni da pas polako treba ići u mirovinu, odmah razmišljati i prijaviti se za sljedećeg psa vodiča jer pas, novi pas jednog dana kad pas koji je u mirovini ode, a svi smo svjesni njihovog prekratkog života pa tu i je taj pas, novi pas koji emocionalno liječi i izvlači slijepu osobu iz tih teških stanja, emocionalno teških stanja...*). Neki instruktori pasa vodiča smatraju kako to nije dobar pristup, već da za novog psa trebaju biti spremni. Pritom naglašavaju kako razumiju da kretanje osoba oštećena vida ovisi o psu vodiču, ali i važnost sigurnosti u odluku nastavka kretanja sa psom vodičem (Lovrić, 2022) s obzirom da je to razvoj događaja (gubitak psa) koji će se najvjerojatnije ponoviti. Gubitak psa ne bi trebao biti razlog za osobe oštećena vida da se prestanu kretati sa psom vodiča jer je gubitak sastavni dio života svakog čovjeka. Međutim, važno je da se osobama tijekom tog razdoblja pruži adekvatna psihološka pomoć kako bi se lakše nosili s gubitkom psa i prihvaćanjem novog psa.

S obzirom na složenost teme i velikim individualnim razlikama na pojedinim područjima, neke rezultate nije bilo moguće podijeliti isključivo prema terminologiji mogućnosti i izazova. Tako, primjerice, kada je riječ o brizi za pse vodiče, sudionici ovog istraživanja nisu ju smatrali izazovom. Ona im je predstavljala dodatnu obavezu, međutim prihvatili su je kao neizbježan segment koji uključuje kretanje sa psom vodičem. Jedna sudionica čak je navela da ju je ta briga o psu naučila odgovornosti (*Ja sam uvijek bila nekako disciplinirana, redovita u svemu, jedino možda šta me promijenila, što me pas nekako više naučio neku odgovornost, ajmo reć.*). Iako niti jedan sudionik ne navodi brigu o psu kao izazov, jedna od sudionica smatra kako je to jedan od razloga zašto osobe oštećena vida ne žele uzeti psa vodiča (*Pa jako dobro, jako volim životinje i uz Prima, koji je sad, koji je treći pas, imam još jednog psa, belgijskog ovčara, koji je naš ljubimac, eto koji, e i onda znači, nemam jednog,*

imam kući dva, znači treba dva psa četkati i znači to je nekako moj posao i nije mi teško, a obaveza je, zato ima i puno slijepih koji se boje uzet psa il ne žele, jer ne žele obavezu.). U istraživanju Lloyda i sur. (2008) može se vidjeti slična kontradikcija prema kojoj 16 % ispitanika navodi kako uživa u brizi o psu, a 48 % ispitanika to navodi kao izazov. Na temelju ovih nalaza možemo zaključiti da u ovoj podtemi individualne razlike imaju značajnu ulogu.

Osim brige, pas vodič zahtijeva od korisnika i određenu razinu prilagodbe na suživot (Wiggett, 2006; Wiggett- Barnard i Steel, 2008). Kao što je ranije naglašeno, pas voli rutine (Lovrić, 2022), što znači da osoba oštećena vida koja se odluči na psa vodiča mora ustaliti svoju rutinu nakon dobivanja psa. To je prepoznato i od strane nekih sudionika ovog istraživanja (*...hoću neću ustajem u određeno, nema spavanje...*). Neki sudionici su čak osim rutine, morali prilagoditi i brzinu kretanja s nekim psima vodičima⁶. Navedena situacija pokazuje kako korisnici pasa vodiča ponekad moraju odvagati je li ugodnost kretanja i ostale dobrobiti koje pas vodič pruža vrijedna prilagodbe koju trebaju učiniti.

Iako je vidljivo da pas vodič ima mnogobrojne dobrobiti povezane sa svim aspektima života osoba oštećena vida, on nije savršeno pomagalo za kretanje i neće odgovarati svakoj osobi. Međutim, osobama koje imaju afiniteta prema psima te su spremni prihvatiti izazove koji se mogu pojaviti, pas vodič zaista obogaćuje život u svim njegovim sferama.

⁶ vidi Rezultate, str. 32.

5. Zaključak

Cilj ovog istraživanja bio je pronaći koje mogućnosti kretanje sa psom vodičem pruža osobama oštećena vida, ali i s kojim se izazovima susreću. Analizom dobivenih podataka pokazalo se kako podjela na mogućnosti i izazove u pojedinim dijelovima nije prikladna jer ovisi o individualnoj percepciji korisnika.

Korištenje psa vodiča kao pomagalo za kretanje omogućuje korisnicima brže i sigurnije kretanje, upoznavanje ljudi, uključivanje u različite aktivnosti i samostalnost u svakodnevnom životu. Međutim, korisnici se tijekom kretanja susreću s izazovima pristupačnosti okoline u kojima nerijetko moraju pojašnjavati da psi vodiči imaju pristup objektima i ustanovama. Ponekad unatoč objašnjenju, pokazivanju iskaznice i pozivanju na Zakon o korištenju psa pomagača (NN/39) osoblje i vlasnici objekata ne dopuštaju osobama da uđu u objekt. Nadalje, prilaženje psu i komunikacija sa psom tijekom rada dovodi do ometanja psa i kretanja korisnika, a ukoliko se osoba ne javi korisniku psa vodiča i do zbunjenosti korisnika jer ne zna zašto pas ima reakciju.

Ovo je prvo istraživanje na području Republike Hrvatske koje se bavilo mogućnosti i izazovima s kojima se susreću korisnici pasa vodiča. Budući da je istraživanje provedeno samo na području Zagreba i Zagrebačke županije, rezultate nije moguće generalizirati na cijelu populaciju korisnika pasa vodiča u Republici Hrvatskoj. Iako se rezultati ne mogu generalizirati, ovo istraživanje pridonijelo je uvidu u ovu, gotovo neistraženu temu na našem području. Iz provedenog istraživanja proizašle su sljedeće implikacije za budućnost:

- (1) Istraživanje na ovu temu potrebno je provesti na većem uzorku i obuhvatiti područje cijele Republike Hrvatske kako bi se moglo proučiti postoje li razlike ovisno o području na kojem korisnici pasa vodiča žive i, ukoliko postoje, koje su razlike. Također, ovakvo istraživanje omogućilo bi da se o mogućnostima i izazovima koji se pojavljuju kretanjem sa psima vodičima govori na temelju znanstvenih podataka s područja Republike Hrvatske, a ne samo na temelju istraživanja u svijetu.
- (2) Pojedine teme unutar ovog istraživanja potrebno je zasebno detaljnije istražiti kako bi se mogli donijeti konkretniji zaključci i, sukladno njima, djelovati u praksi.
- (3) Potrebno je nastaviti educirati i osvještavati društvo o ulozi pasa vodiča u kretanju osoba oštećena vida, ali i ostalim doprinosima koje psi vodiči imaju te promicati ponašanje društva prema psima vodiča na način da ne ugrožava kretanje i prava osoba oštećena vida.

- (4) Osobama oštećena vida potrebno je predstaviti psa vodiča kao moguće pomagalo u kretanju i objasniti im na kakve sve mogućnosti takvo kretanje pruža, ali i upozoriti da će se pojaviti i neki izazovi.
- (5) Potrebno je poticati transdisciplinarnu suradnju između edukacijskih rehabilitatora i instruktora pasa vodiča kako bi se svaki korisnik imao individualiziran pristup i potrebnu podršku tijekom procesa dobivanja i navikavanja na psa vodiča.
- (6) Potrebno je temeljitije educirati edukacijske rehabilitatore o psima vodičima, koje mogućnosti i izazove oni donose za osobe oštećena vida, kako bi osobama oštećena vida mogli dati informacije o psima vodiča koje su pouzdane i validne.

Pas vodič osobama oštećena vida, osim što olakšava kretanje, obogaćuje život u svim njegovim aspektima. Kada se prema psu razvije privrženost i pruži mu se ljubav, obje strane u tom odnosu uživaju u zajedničkom kretanju. Pas vodič postaje partner u gotovo svim aktivnostima osoba oštećena vida, ali i punopravan član njihove obitelji.

6. Literatura

1. Barnard-Nguyen, S., Breit, M., Anderson, K. A. i Nielsen, J. (2016). Pet Loss and Grief: Identifying At-risk Pet Owners during the Euthanasia Process. *Anthrozoös*, 29(3), 421–430. <https://doi.org/10.1080/08927936.2016.1181362>
2. Bender, Y., Matschkowski, T., Schweinberger, S. R. i Bräuer, J. (2023). “An Aid with Soul”—Understanding the Determinants of Guide Dog-Owner Compatibility from Qualitative Interviews. *Animals*, 13(17), 2751. <https://doi.org/10.3390/ani13172751>
3. Blouin, D. D. (2013). Are Dogs Children, Companions, or Just Animals? Understanding Variations in People’s Orientations toward Animals. *Anthrozoös*, 26(2), 279–294. <https://doi.org/10.2752/175303713X13636846944402>
4. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
5. Braun, V. i Clarke, V. (2013). *Successful qualitative research: A practical guide for beginners* (Prvo izdanje). SAGE.
6. Bruijning, J. E., Van Rens, G. H., Fick, M., Knol, D. L., & Van Nispen, R. M. (2014). Longitudinal observation, evaluation and interpretation of coping with mental (emotional) health in low vision rehabilitation using the Dutch ICF Activity Inventory. *Health and Quality of Life Outcomes*, 12(1), 182. <https://doi.org/10.1186/s12955-014-0182-4>
7. *Campaigning For Guide Dogs | Guide Dogs*. (bez dat.). Guide Dogs Site. Preuzeto 1. lipnja 2024. s: <https://www.guidedogs.org.uk/how-you-can-help/campaigning/>
8. Clark, F. A. (2000). The Concepts of Habit and Routine: A Preliminary Theoretical Synthesis. *The Occupational Therapy Journal of Research*, 20(1_suppl), 123S-137S. <https://doi.org/10.1177/15394492000200S114>
9. Clark-Carter, D. D., Heyes, A. D. i Howarth, C. I. (1986). The efficiency and walking speed of visually impaired people. *Ergonomics*, 29(6), 779–789. <https://doi.org/10.1080/00140138608968314>
10. *Centar za rehabilitaciju Silver » Pas pomagač*. (bez dat.). Preuzeto 25. veljače 2024. s: <https://czrs.hr/programi/pas-vodic/>
11. *Central Bark, a podcast from Guide Dogs for the Blind*. (bez dat.). Guide Dogs for the Blind. Preuzeto 1. lipnja 2024. s: <https://www.guidedogs.com/podcasts>
12. Coon, N. (1959). *A Brief History of Dog Guides For The Blind*. Morristown, The Seeing Eye, Inc.

13. Craigon, P. J., Hobson- West, P., England, G. C. W., Whelan, C., Lethbridge, E. i Asher, L. (2017). "She's a dog at the end of the day": Guide dog owners' perspectives on the behaviour of their guide dog. *PLOS ONE*, 12(4), e0176018.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0176018>
14. Denzin, N. K. i Lincoln, Y. S. (2018). *The SAGE Handbook of Qualitative Research*.
15. Deverell, L., Bradley, J., Foote, P., Bowden, M. i Meyer, D. (2019). Measuring the Benefits of Guide Dog Mobility with the Orientation and Mobility Outcomes (OMO) Tool. *Anthrozoös*, 32(6), 741–755. <https://doi.org/10.1080/08927936.2019.1673036>
16. Ersche, K. D., Lim, T.-V., Ward, L. H. E., Robbins, T. W. i Stochl, J. (2017). Creature of Habit: A self-report measure of habitual routines and automatic tendencies in everyday life. *Personality and Individual Differences*, 116, 73–85.
<https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.04.024>
17. Eustis, D. H. (1927). The seeing eye. *Saturday Evening Post*, 200: 43.
18. *Digital 2023: Global Overview Report*. (2023). DataReportal – Global Digital Insights. <https://datareportal.com/reports/digital-2023-global-overview-report>
19. Fishman, G. A. (2003). When your eyes have a wet nose: The evolution of the use of guide dogs and establishing the seeing eye. *Survey of Ophthalmology*, 48(4), 452–458.
[https://doi.org/10.1016/S0039-6257\(03\)00052-3](https://doi.org/10.1016/S0039-6257(03)00052-3)
20. Franck, L., Haneline, R., Brooks, A. i Whitstock, R. (2010): Dog Guides for Orientation and Mobility. Wiener, W. R., Welsh, R. L., Blasch, B. B. (ur.), *Foundations of orientation and mobility I*. (str. 277-295). American Foundation for the Blind.
21. *Guide Dogs Let's Open Doors report*. (bez dat.). Guide Dogs Site. Preuzeto 1. lipnja 2024. s: <https://gd-prod.azureedge.net/-/media/project/guidedogs/guidedogsdotorg/files/how-you-can-help/campaigning/guide-dogs-access-report-2022.pdf>
22. *Guide Dogs TV | Guide Dogs*. (bez dat.). Preuzeto 1. lipnja 2024. s: <https://www.guidedogs.org.uk/about-us/tv/>
23. Hogan, C. L. (2012). Stigma, Embarrassment and the Use of Mobility Aids. *International Journal of Orientation & Mobility*, 5(1), 49–52.
<https://doi.org/10.21307/ijom-2012-009>
24. Knol, B. W., Roozendaal, C., Van Den Bogaard, L. i Bouw, J. (1988). The suitability of dogs as guide dogs for the blind: Criteria and testing procedures. *Veterinary Quarterly*, 10(3), 198–204. <https://doi.org/10.1080/01652176.1988.9694171>
25. Lloyd, J. K. F. (2004). *Exploring the match between people and their guide dogs*.

26. Lloyd, J., Budge, C., La Grow, S. i Stafford, K. (2016). An Investigation of the Complexities of Successful and Unsuccessful Guide Dog Matching and Partnerships. *Frontiers in Veterinary Science*, 3. <https://doi.org/10.3389/fvets.2016.00114>
27. Lloyd, J., Budge, C., La Grow, S., & Stafford, K. (2021). The End of the Partnership With a Guide Dog: Emotional Responses, Effects on Quality of Life and Relationships With Subsequent Dogs. *Frontiers in Veterinary Science*, 8, 543463. <https://doi.org/10.3389/fvets.2021.543463>
28. Lloyd, J. K. F., La Grow, S., Stafford, K. J. i Budge, R. C. (2008). The Guide Dog as a Mobility Aid Part 2: Perceived Changes to Travel Habits. *International Journal of Orientation & Mobility*, 1(1), 34–45. <https://doi.org/10.21307/ijom-2008-004>
29. Lovrić, N. (2022). *Rehabilitacijski program pas vodič iz perspektive radnih instruktora pasa pomagača i terapijskog psa (Diplomski rad)*. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
30. McIver, S., Hall, S. i Mills, D. S. (2020). The Impact of Owning a Guide Dog on Owners' Quality of Life: A Longitudinal Study. *Anthrozoös*, 33(1), 103–117. <https://doi.org/10.1080/08927936.2020.1694315>
31. Milas, G. (2009). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Naklada Slap: Jastrebarsko
32. Miner, R. J.-T. (2001). The experience of living with and using a dog guide. *RE:view: Rehabilitation and Education for Blindness and Visual Impairment*, 32(4), 183–190.
33. Nicholson, J., Kemp-Wheeler, S. i Griffiths, D. (1995). Distress Arising from the end of a Guide Dog Partnership. *Anthrozoös*, 8(2), 100–110. <https://doi.org/10.2752/089279395787156419>
34. Paluska, S. A., & Schwenk, T. L. (2000). Physical Activity and Mental Health. *Sports Medicine*, 29(3), 167–180. <https://doi.org/10.2165/00007256-200029030-00003>
35. Refson, K., Jackson, A. J., Dusoir, A. E. i Archer, D. B. (1999). The health and social status of guide dog owners and other visually impaired adults in Scotland. *Visual Impairment Research*, 1(2), 95–109. <https://doi.org/10.1076/vimr.1.2.95.4411>
36. Rickly, J. M., Halpern, N., Hansen, M. i Welsman, J. (2021). Travelling with a Guide Dog: Experiences of People with Vision Impairment. *Sustainability*, 13(5), Article 5. <https://doi.org/10.3390/su13052840>
37. Saldaña, J. (2021). *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. SAGE Publications.

38. Sanders, C. R. (2000). The Impact of Guide Dogs on the Identity of People with Visual Impairments. *Anthrozoös*, 13(3), 131–139.
<https://doi.org/10.2752/089279300786999815>
39. Steffens, M. C. i Bergler, R. (1998). Blind people and their dogs: An empirical study on changes in everyday life, in self-experience, and in communication. In C. C. Wilson & D. C. Turner (Eds.), *Companion animals in human health* (pp. 149–157). Sage Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781452232959.n9>
40. Strateški plan Hrvatske udruge za školovanje pasa vodiča i mobilitet za razdoblje 2023.-2026. (2023). Preuzeto 1. lipnja 2024. s: https://www.psivodici.hr/wp-content/uploads/2024/04/05_Strateski-plan-2023.-2026.pdf
41. *Training our Dogs | How to Train a Guide Dog | Guide Dogs UK*. (bez dat.). Guide Dogs Site. Preuzeto 25. veljače 2024. s: <https://www.guidedogs.org.uk/getting-support/guide-dogs/training-with-a-guide-dog>
42. van der Aa, H. P. A., Comijs, H. C., Penninx, B. W. J. H., van Rens, G. H. M. B., i van Nispen, R. M. A. (2015). Major Depressive and Anxiety Disorders in Visually Impaired Older Adults. *Investigative Ophthalmology & Visual Science*, 56(2), 849–854. <https://doi.org/10.1167/iovs.14-15848>
43. Varughese, S. J., Mendes, V., & Luty, J. (2011). Impact of positive images of a person with intellectual disability on attitudes: Randomised controlled trial. *The Psychiatrist*, 35(11), 404–408. <https://doi.org/10.1192/pb.bp.110.032425>
44. Warburton, D. E. R., Nicol, C. W. i Bredin, S. S. D. (2006). Health benefits of physical activity: The evidence. *CMAJ*, 174(6), 801–809. <https://doi.org/10.1503/cmaj.051351>
45. Wigget, C. (2006). *Guide dog ownership and psychological well-being* [Master's thesis]. <http://hdl.handle.net/10019.1/3093>
46. Wiggett-Barnard, C. i Steel, H. (2008). The experience of owning a guide dog. *Disability and Rehabilitation*, 30(14), 1014–1026.
<https://doi.org/10.1080/09638280701466517>
47. Whitmarsh, L. (2005). The Benefits of Guide Dog Ownership. *Visual Impairment Research*, 7(1), 27–42. <https://doi.org/10.1080/13882350590956439>
48. Zakon o korištenju psa pomagača—Zakon.hr. (bez dat.). Preuzeto 24. svibnja 2024. s: <https://www.zakon.hr/z/2027/Zakon-o-kori%C5%A1tenju-psa-pomaga%C4%8Da>

7. Prilozi

7.1. Informirana suglasnost

INFORMIRANA SUGLASNOST ZA ISTRAŽIVANJE

Datum i mjesto: _____

Istraživačica: _____

Sudionik/ca: _____

Prije svega, želimo Vam zahvaliti na Vašem odazivu za sudjelovanje u ovom istraživanju!

Naglašavamo kako je osnovno polazište u osmišljanju i provedbi ovog istraživanja uvažavanje Vašeg mišljenja i iskustava **o mogućnostima i izazovima s kojima se suočavaju osobe oštećena vida koje su korisnici pasa vodiča.**

Prava sudionika istraživanja

- ✓ sudioniku istraživanja pripadaju sva prava i zaštita temeljem Etičkog kodeksa Odbora za etiku u znanosti i visokom obrazovanju (Odbor za etiku u znanosti i visokom obrazovanju, 2006)
- ✓ ovim istraživanjem jamči se anonimnost podataka te korištenje prikupljenih informacija isključivo za potrebe istraživanja
- ✓ anonimnost podataka znači da se Vaše ime neće nigdje spominjati te nitko neće znati vaše odgovore niti izjave
- ✓ tijekom razgovora biti ćete snimani audio zapisom isključivo u svrhu transkribiranja prikupljenih podataka i njihove kvalitativne analize
- ✓ sudionik ima pravo istaknuti koje teme su prihvatljive da na njih odgovora u razgovoru, a koje nisu prihvatljive, te u svakom trenutku može prekinuti istraživača te postaviti potpitanja ako postavljeno pitanje nije dovoljno jasno

Odgovornost istraživača u istraživanju:

- ✓ istraživači se obvezuju na poštivanje svih načela Etičkog kodeksa Odbora za etiku u znanosti i visokom obrazovanju (Odbor za etiku u znanosti i visokom obrazovanju, 2006)

- ✓ istraživači se obvezuju da će posebno brinuti o osiguranju anonimnosti te korištenju prikupljenih informacija jedino za potrebe ovog istraživanja
- ✓ istraživači se obvezuju posebno pridržavati svih principa etičnosti prilikom audio snimanja razgovora/fokus grupe i transkribiranju istih

Vaše mišljenje i preporuke su iznimno važne za dobivanje novih uvida i saznanja vezano uz temu istraživanja te ostvarenje potrebnih pozitivnih promjena u zajednici.

Istraživačica

Sudionik/ca istraživanja

7.2. Vodič za intervju

Demografski podaci

1. Koliko imate godina? _____
2. Spol: muško/žensko
3. Mjesto življenja? Grad/predgrađe/ruralno
4. Dijagnoza? Je li gubitak vida stabilan ili progresivan? Imate li neki ostatak vida? Dob u kojoj ste izgubili vid? Kongenitalno/kasnije (s koliko godina)?
5. Živate li sami/s obitelji?
6. Jeste li student/u radnom odnosu/umirovljenik?
7. Koliko pasa vodiča ste imali?
8. Koliko dugo imate trenutnog psa vodiča?
9. Koliko puta tjedno pas radi?
10. Po koliko ruta se krećete uz pomoć psa vodiča?

Pitanja za intervju

1. Zašto ste odabrali kretati se uz pomoć psa vodiča?
2. Opišite tipičan dan u korištenju psa vodiča. Krećete li se više otkad imate psa vodiča? Kako se Vaše kretanje sa psom vodičem razlikuje od kretanja pomoću bijelog štapa?

3. Koje razlike primjećujete u učenju kretanja po novoj ruti sa psom vodičem i sa bijelim štapom?
4. Koje ste probleme s pristupačnosti iskusili otkad imate psa vodiča? Kako se oni razlikuju od problema s pristupačnosti koje ste iskusili kada ste koristili bijeli štap? Mislite li da su se problemi s pristupačnosti povećali ili smanjili otkad imate psa vodiča?
5. Možete li mi opisati neku situaciju u kojoj ste imali problema prilikom ulaska u trgovinu, banku, taksi, itd. zbog korištenja psa? Ponavljaju li Vam se takve situacije učestalo? Kako postupate u takvim situacijama?
6. U kojim situacijama radije odabirete neki drugi način kretanja umjesto psa vodiča i zašto? Na koja mjesta nikada ne biste išli sa psom vodičem? Koliko često koristite bijeli štap otkad imate psa vodiča? Kakve su Vaše vještine korištenja bijelog štapa sada u odnosu na period prije korištenja psa vodiča?
7. Kako Vam je korištenje psa omogućilo da se uključujete u aktivnosti zajednice, sportske i rekreativne aktivnosti?
8. Kako se ljudi odnose prema Vama otkad koristite psa vodiča? Kako se to razlikuje u odnosu na period kada niste imali psa vodiča? Kako i koliko ljudi utječu na rad psa i na Vaše kretanje?
9. Što mislite, kako je pas vodič utjecao na Vaš život? Na koji način su se Vaše navike promijenile?